

TRAGOM BARSKIH PATRICIJA U MLECIMA (kraj XIV. st. – XVI. st.)

Lovorka ČORALIĆ
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 949.75:325.2 "13–15" (450):929
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. IV. 2005.

Središnji istraživački interes rada upravljen je na temeljna obilježja života i djelovanja barskih patricija u Mlecima u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Na osnovi izvorne građe iz središnje mletačke državne pismohrane predstavljeni su tijekom njihova spominjanja u Mlecima, način ubilježbe u dokumentima, mjesta stanovanja unutar tamošnjih gradskih predjela i župa, oblici profesionalnog djelovanja i gospodarske mogućnost te odnosi s mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama. Posebna je pozornost poklonjena iščitavanju i raščlambi oblika povezanosti iseljenih barskih patricija s drugim pripadnicima barske iseljeničke zajednice, kao i s hrvatskom dijasporom u Mlecima u cjelini. U završnom se dijelu rada naglašava kako su prema svim svojim temeljnim obilježjima iseljeni barski patriciji predstavljali sastavni dio hrvatske prekojadranske dijaspore u Mlecima.

Ključne riječi: *Bar, Mleci, Mletačka Republika, Barska nadbiskupija, migracije, patricijat, 14.–16. st.*

Pod okriljem Serenissime (1443.–1571.): opći podatci o gradu Baru i o barskom patricijatu u doba mletačke uprave

Za malo koji grad na istočnom jadranskom uzmorju u doba kasnog srednjeg i ranog novog vijeka možemo kazati da je imao toliko burnu, događajima i korijenitim povijesnim rezovima ispunjenu prošlost kao Bar. Sjedište nadbiskupije od konca IX. stoljeća i metropolije od 1089. godine, jedno od vodećih središta na južnome dijelu istočnoga Jadrana, Bar je tijekom srednjega vijeka promijenio niz vrhovnih gospodara. Od najranijih stoljeća opstojanja grad je Bar, nekoć antički *Antibarum*, bio poprište križanja interesa moćnih okolnih država i oblasnih gospodara. Do 989. godine dio je bizantske teme Drač; sredinom XI. stoljeća ulazi u sastav dukljanske države, da bi tijekom šezdesetih godina XII. stoljeća priobalni krajevi Duklje s gradom Barom bili ponovo pripojeni bizantskim stečevinama. Godine 1183. osvaja ga i razara raški vladar Stefan Nemanja (1168.–1196.) te u sastavu srpske države Bar ostaje sve do Dušanove

smrti (1355. god.). Potom slijedi intenzivno razdoblje promjene vrhovnih gospodara: do 1405. godine Barom gospodare moćni velikaši Balšići, potom Mlečani (1405.–1412. i kraće vrijeme tijekom 1421. godine) i ponovo Balšići (1412.–1421.). Koncem 1421. godine zauzima ga srpski despot Stefan Lazarević i za namjesnika imenuje Đurđa Brankovića. Kao rođak Balšića, na grad je imao pretenzije i humski vojvoda Stjepan Vukčić Kosača, koji ga je podvrgao 20. IX. 1441., potom izgubio i ponovo zauzeo u ožujku 1442. godine. Gradsko vijeće u njegovu se korist izjasnilo 11. VI. iste godine, te je humski velikaš Bar držao do 1443. godine, kada se 4. lipnja, nakon što je skršen otpor manjeg broja branitelja u utvrdi, grad podvrgava Mlečanima. U okrilju Serenissime Bar ostaje do prvih dana kolovoza 1571. godine, kada ga zauzima osmanlijska vojska.¹ U razdoblju od 1443. do 1571. godine, vremenu najduže kontinuirane mletačke uprave nad Barom, grad je bio uređen poput ostalih dalmatinskih komuna. Njime je upravljao predstavnik središnje vlasti – *podestà*, redovito odvjetak neke od mletačkih patricijskih obitelji. Središnju ulogu u gospodarskom, društvenom, crkvenom i kulturnom životu Bara imao je kroz cijelo ovo vrijeme barski patricijat.² Iako nam nisu sačuvani pouzdani izvori koji bi, kroz nešto duže kontinuirano razdoblje, preciznije kazivali o broju patricijskih obitelji, prema izvješću-itineraru mletačkoga sindika Giovannija Battiste Giustinijana iz 1553. godine, koji se poziva na starija vremena barske povijesti, u Baru su nekoć obitavale 74 patricijske obitelji s više od 400 članova.³ Prema istraživanju Save Markovića, najboljeg poznavatelja povijesti barskoga patricijata, poznate su sljedeće obitelji: Battaglia, Bazan, Bolicius, Boris (Borisi), Calimano, Cinzinaia, Comis, Crampsi, Cratech (Gratech), Dalmasius, Dome, Elia, Goia, Golibeo, Guglielmi, Machonia, Margaricio, Marusco, Masarechi, Maximino, Mirossio, Modroculli, Nasach, Natalis, Orso, Pasquali, Pichicho, Proculian, Prodi, Romano, Ruggi, Curiacus, Samuelis,

¹ O povijesti grada Bara u srednjem i ranom novom vijeku (do pada pod osmanlijsku vlast 1571. godine) vidi neka temeljna djela: Konstantin JIREČEK, *Istorija Srba*, I.–IV. (preveo i dopunio Jovan Radonić), Beograd, 1923.; *Istorija Crne Gore*, sv. I.–III., Titograd, 1967.–1975.; Dragoje ŽIVKOVIĆ, *Istorija crnogorskog naroda*, sv. I.–II., Cetinje, 1989.–1992.; Pavel APOLONOVIĆ ROVINSKI, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, sv. I., Cetinje – Sremski Karlovci – Novi Sad, 1993.; Milan ŠUFFLAY, *Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters*, Wien und Leipzig, 1924.; Đurđe BOŠKOVIĆ, *Stari Bar*, Beograd, 1962. (dalje: Đ. BOŠKOVIĆ, 1962.); Pavle MIJOVIĆ, Vječno na Krajini, u: *Virpazar – Bar – Ulcinj*, Cetinje – Beograd, 1974., str. 11–57; Ivan BOŽIĆ, *Nemirno Pomorje XV veka*, Beograd, 1979.; Sima ČIRKOVIĆ – Bogumil HRABAK – Nikola DAMJANOVIĆ – Đuro VUJOVIĆ – Ljubo ŽIVKOVIĆ, *Bar grad pod Rumijom*, Bar, 1984.; Oliver Jens SCHMITT, *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, München, 2001.; Tadija BOŠKOVIĆ, *Bar pod mletačkom vlašću (1443.–1571.)*, Bijelo Polje, 2004.

² O barskim patricijskim obiteljima i njihovim najznačajnijim odvjetcima, poglavito u srednjovjekovno doba, usporedi monografiju Save MARKOVIĆA *Barski patricijat*, Bar, 1995. (dalje: S. MARKOVIĆ, 1995.).

³ Giustinian nabraja sljedeće patricijske obitelji koje su sredinom XVI. stoljeća obitavale u Baru: Battaglia, Bazan, Boris, Cratech, Dalmac, Goliebo, Marusco, Pasquali, Proculian, Prodi, Ruggi-Curiazzi, Samueli i Zupan. Usporedi: Šime LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae*, sv. II. (1525.–1553.), Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium (dalje: MSHSM), sv. 8., Zagreb, 1877. (dalje: Š. LJUBIĆ, *Commissiones*), str. 234; Đ. BOŠKOVIĆ, 1962., str. 283; S. MARKOVIĆ, 1995., str. 12.

Sichovich, Sordillo, Suincich, Tichoie, Vanno, Župan (Zupa) i Žare (Zare). Nadalje, kao moguće patricijske obitelji, za koje potvrđuje o njihovu plemenitom podrijetlu i statusu nije dovoljno razvidna i potvrđena izvorima, autor nabroja još niz barskih rodova: Bacich, Besali, Bragni, Britius, Cathalan, Cheuese, Danusius, Gamussi, Habraham, Izarus, Mauro, Medin, Menze, Merdulesi, Michascin, Rino, Signa, Stanopoli, Tanusius, Tecla i Zaguri.⁴

Smanjivanje broja obitelji barskih patricija bilo je u uskoj vezi s društvenim previranjima i sukobima unutar grada, koji su se započeli iskazivati već od druge polovine XIV. stoljeća, kada dolazi – kao i u drugim dalmatinskim komunama – do zatvaranja Velikoga vijeća (*Serrata del Consiglio Maggiore*) te su od tada u gradskoj upravi vjerojatno mogli sudjelovati samo oni plemići čiji su očevi, djedovi i pradjedovi bili članovi istoga vijeća.⁵ Vlast su patricijata poglavito ugrožavale pučke obitelji, neke od njih vrlo imućne i utjecajne (npr. obitelj Alatović), koje su težile postići udio u gradskoj vlasti. Sukobi između barskih plemića i pučana, tada motivirani načinom uporabe novostečenih općinskih zemljišta, intenzivnije započinju četrdesetih godina XV. stoljeća. Godine 1447. zabilježen je teži sukob između patricija i pučana zbog namjera pučkih prvaka da okupljaju građane u zasebno vijeće radi zaštite svojih interesa. Kako bi to spriječili, patriciji su se pozivali na statut i dotadašnji ustroj gradske vlasti.⁶ O društvenim sukobima u Baru posebno su detaljni podatci za prvo desetljeće XVI. stoljeća.⁷ Najžešći je sukob izbio 1512. godine, kada je došlo do spora glede izbora novog opata ugledne benediktinske opatije sv. Marije Ratačke. Međustaleški sukobi prerasli su u oružani sukob u kojem su poginule 62 osobe, a okončani su tek nakon dogovora da se uspostave dva usporedna gradska vijeća: patricijsko i pučko.⁸ Sukobi su se nastavili i kroz prvu polovinu i sredinu XVI. stoljeća, a njihove je povode, intenzitet i sudionike sugestivno u svojem izvješću opisao spomenuti pohoditelj Dalmacije Giovanni Battista Giustinian 1553. godine.⁹ U desetljećima koja su prethodila padu grada

⁴ S. MARKOVIĆ, 1995., str. 23–62. U istom djelu autor navodi (str. 62–64) i sljedeće obitelji koje su obitavale u Baru, a čiji su se odvjetci, zahvaljujući svojem zapaženom djelovanju, možda također mogli pribrojiti krugu prethodno spomenutih barskih patricijskih obitelji: Basili, Capsenta, Corbolacto, Debelja, Domagna, Draghis, Lazarovich, Mecaquartus, Mogulla, Saracci, Seget, Travaia.

⁵ S. MARKOVIĆ, 1995., str. 12.

⁶ S. MARKOVIĆ, 1995., str. 13.

⁷ Brojne podatke o unutarnjem životu Bara u razdoblju XVI. stoljeća sadrže izvješća mletačkih predstavnika vlasti u Baru, pohranjena u mletačkom Državnom arhivu (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), Consiglio dei Dieci, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500.–1565.), br. 39.–78.

⁸ O strukturi gradske uprave od XIII. stoljeća do 1553. godine usporedi zoran shematski prikaz u: S. MARKOVIĆ, 1995., str. 19–21. Usporedi i: Savo MARKOVIĆ, Statuta et leges civitatis Antibari (Prilog proučavanju statuta medievalnog Bara), *Povijesni prilozi*, god. 21., br. 23., Zagreb, 2002., str. 19–42.

⁹ Š. LJUBIĆ, *Commissiones*, sv. II., str. 234. O sukobima između barskih patricija i pučana usporedi detaljnije: Luka DANČEVIĆ, Pokreti pučana na našem primorju početkom 16. stoljeća (po mletačkim izvještajima), *Pomorski zbornik*, knjiga 12., Rijeka, 1974., str. 150–152; S. ĆIRKOVIĆ i dr., nav. dj., str. 46–47; Đ. BOŠKOVIĆ, 1962., str. 281–288; S. MARKOVIĆ, 1995., str. 12–14; ISTI, Izvještaj potestata

Bara pod osmanlijsku vlast, barski je patricijat već odavno izgubio nekdašnju brojnost i gospodarsku moć. Od nekdašnjih 74 obitelji u Giustinijanovo vrijeme ostalo ih je tek nešto više od deset, da bi nakon 1571. godine i trajnog gubitka Bara za Serenissimu, njihov broj još više opao. Godine 1633. barski patricijat čine tek obitelji Boris, Goetić, Natali, Nasachi, Pasquali i Samueli, 1696. godine tadašnji barski nadbiskup Marko Jorga (1696.–1700.) u svojem izvješću Svetoj Stolici navodi samo pet obitelji: Boris, Bucian, Goetić, Pasquali i Samueli.¹⁰

Kroz cijelo su XV. i XVI. stoljeće učestala (iako ni približno dovoljno istražena i prezentirana u historiografiji) iseljavanja brojnih odvjetaka barskih patricijskih obitelji u nedaleke gradove Kotor i Dubrovnik te u Dalmaciju i Istru,¹¹ gdje su mnogi od njih, zadržavši svoj patricijski status, imali zapaženu ulogu u društvenom i gospodarskom životu. Primjerice, u Kotoru su barski patriciji učestalo nazočni – ponajprije iz gospodarskih razloga (trgovina, poduzetništvo) – već u XIV. stoljeću (članovi obitelji Zaguri). U kasnijim stoljećima s Kotorom i Dubrovnikom učestale će veze održavati, kao privremeni ili trajni iseljenici, i odvjetci uglednih barskih patricijskih obitelji Boris, Goliebo, Prokulijan, Ruzzi, Samueli, Žaretić i drugi.¹² Podatci o iseljenim barskim patricijskim obiteljima, kao i njihova cjelovitija raščlamba, još uvijek nisu bili predmetom zasebnog monografskog ili pojedinačnog djela, niti je toj sastavnici barske društvene i demografske povjesnice bila poklanjana dovoljna istraživačka pozornost. Razvidno je također da je adekvatni znanstveni pristup ovoj problematici moguć samo na osnovi sustavnog proučavanja građe pohranjene u pismohranama gradova s kojima je Bar tijekom svoje prošlosti održavao najučestalije veze. Jednako tako, u sklopu

Andrije Kapela o građanskom nemirima u Baru 1512. godine, *Istorijski zapisi*, god. LXXII, br. 1–2, Podgorica, 1999., str. 183–190; ISTI, Benediktinska opatija sv. Marije Ratačke kod Bara: Acta diplomatice et iuridica, *Croatia christiana periodica* (dalje: CCP), god. XXVIII., br. 53., Zagreb, 2004. (dalje: S. MARKOVIĆ, 2004.), str. 178–179; T. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 137–145.

¹⁰ S. MARKOVIĆ, 1995., str. 16.

¹¹ Posebno je, kada je riječ o iseljavanjima barskih patricijskih obitelji, zanimljiv primjer ogranka obitelji Boris (Borisi), koji su koncem XVI. stoljeća iselili u Istru, gdje je mletački kapetan Bernardo Boris utemeljio naselje Funtana koje su dijelom naselili i iseljenici-težaci (koloni) iz Bara i njegove okolice. O istarskim Borisima, njihovim najistaknutijim odvjetcima i njihovoj ulozi u istarskoj ranonovovjekovnoj povijesti vidi: Carl Gustav Friedrich HEYER VON ROSENFELD, *Der Adel des Königreichs Dalmatien*, Nürnberg, 1873., str. 5, 30, 99; Miroslav BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici: socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću*, Pula, 1989., str. 35–36, 80, 88; S. MARKOVIĆ, 1995., str. 25.

¹² Podatke o djelovanju barskih patricija u Kotoru ili Dubrovniku bilježimo u više djela i pojedinačnih radova. Vidi: Irmgard MANKEN, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Posebna izdanja SANU, knj. 340., Beograd, 1960.; Risto KOVIJANIĆ, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, *Istorijski zapisi*, god. XXVI., knj. XXX., sv. 3–4., Titograd, 1973., str. 219–232; ISTI, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XV vijeka, *Istorijski zapisi*, god. XXVII., knj. XXXI., sv. 1–2., Titograd, 1974., str. 123–140; Ruža ČUK, *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku*, Beograd, 1986.; Josip LUETIĆ, O međunarodnoj djelatnosti moreplovaca, trgovaca i brodova iz Herceg-Novog, Perasta, Kotora, Budve i Bara u pomorskoj privredi Dubrovačke Republike 1566.–1650., *Boka*, sv. 17., Herceg-Novi, 1985., str. 31–60; ISTI, Iz nautičko-brodarskih i lučko-trgovačkih veza i odnosa između luke Bar i Dubrovačke Republike 1564.–1630., *Naše more*, god. 33., br. 3–4, Dubrovnik, 1986., str. 155–156; S. MARKOVIĆ, 1995.

razmatranja barskih prekojadranskih migracija, kao i iseljavanja barskih patricija tijekom XV. i XVI. stoljeća, iznimno mjesto zasigurno pripada Mlecima, gradu-utočištu za tisuće hrvatskih iseljenika u razdoblju kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Upravo je tamošnja arhivska građa – riznica saznanja za povijest srednjovjekovnoga Bara – temeljni okvir na osnovi kojega je nastao i ovaj prilog.

Barski iseljenici u Mlecima: opći pokazatelji

Iseljavanje i prisutnost barskih patricija u Mlecima neodvojiv je dio barskih prekojadranskih migracija, ponajprije onih usmjerenih u grad na lagunama, u širem vremenskom rasponu od konca XIV. do potkraj XVI. stoljeća.¹³ Raščlamba izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), ponajprije bilježničkih oporuka (Notarile testamenti, dalje: NT), ukazuje da su u metropoli Serenissime Barani poglavito obitavali u istočnom gradskom predjelu Castello, stoljećima mjestu središnjega useljavanja hrvatske nacionalne skupine. Poput većine naših iseljenika, Barani su se zapošljavali u obrtničkim i pomorskim djelatnostima, zanimanjima tradicionalnim i razvijenim duž cijeloga hrvatskoga uzorja, a tijekom prošlosti vrlo traženim u razvijenom mletačkom gospodarstvu. Barani su, nadalje, stoljećima bili vrlo aktivni članovi hrvatske nacionalne udruge u Mlecima – bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*) – obnašajući u njoj zapaženu ulogu i vodeća mjesta u upravnoj hijerarhiji. U svakodnevnom životu, svjedoče raznovrsna vrela, barski iseljenici ostvarivali su brojne privatne i poslovne veze s drugim hrvatskim useljenicima; izvori posvjedočuju o čestim brakovima Barana s našim iseljenicima od Zagreba do Boke, susjedskim i prijateljskim vezama, udruženim poslovnim istupima te o drugim oblicima međusobne komunikacije.

Posebnu ulogu u povijesti grada Bara i njegove šire okolice kroz sva je prošla stoljeća imala Katolička crkva.¹⁴ Grad u kojemu se nadbiskupija spominje od konca IX.

¹³ Opsežnu studiju (Izbjegništvo kao sudbina – Barani u Mlecima: XIV.–XVII. stoljeće) o barskim migracijama u Mletke, kao i o temeljnim sastavnicama djelovanja iseljenih Barana u gradu na lagunama, predala sam u tisak u *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (Zagreb), sv. 23.

¹⁴ O povijesti Katoličke crkve na barskom području usporedi temeljna djela: Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. VII., Venetis 1817.; Agostino THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, sv. I. (ab Innocento pp. usque ad Paulum PP. III, 1198.–1548.), Romae, 1863., sv. II. (a Clemente VII. usque ad Pium VII., 1524.–1800., cum additamentis saec. XIII. et XIV.), Zagrabiae, 1875.; Stanoje STANOJEVIĆ, *Borba za samostalnost Katoličke crkve u Nemanjičkoj državi*, Posebna izdanja SANU, sv. 8., Beograd, 1912.; Milan ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände in vortürkischen Albanien*, Wien, 1916.; Marin BICI, *Iskušenja na putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. g.*, Budva, 1985.; Ivan MARKOVIĆ, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb, 1902.; Savo MARKOVIĆ, Prvi izvještaj Andrije Zmajevića o Barskoj nadbiskupiji Sv. kongregaciji za širenje vjere: godina 1671., *Istorijski zapisi*, god. LXXI, br. 1.–2., Podgorica, 1998., str. 209–223 (dalje: S. MARKOVIĆ, 1998.); Savo MARKOVIĆ, Barski distrikt u eklezijastičkim relacijama od 1627. do 1644. godine, *Istorijski zapisi*, god. LXXV., br. 3.–4., Podgorica, 2002., str. 45–74; Ivan JOVOVIĆ, *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*, Bar, 2004.

stoljeća, sjedište metropolije od 1089. godine, koji je u srednjem vijeku (do pada pod osmanlijsku vlast 1571. godine) imao na desetine crkvenih zdanja i koji je kroz svoju bogatu prošlost iznjedrio brojne crkvene dostojanstvenike i uglednike zapažene povijesne uloge, Bar je bio sredina vrlo izražajne i upečateljive vezanosti uz Crkvu i svećenstvo. O tome nam zorno svjedoče podatci iz mletačkih pismohrana, koji – iako posredno i kroz uvid u barsku dijasporu u Mlecima – otkrivaju značenje koje je Crkva imala za život njegova žiteljstva. Ponajprije, u strukturi zanimanja barskih iseljenika iznimno je velik postotak duhovnih osoba (21 posto) – uglavnom svjetovnih svećenika te nešto manje redovnika i trećoretkinja. U usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima, koji su – poput Barana – imali iznimno brojno iseljeništvo u Mlecima, udio barskih duhovnih osoba izrazito je dojmljiv.¹⁵ Nadalje, oporuke barskih iseljenika, kako duhovnih tako i svjetovnih osoba, pokazuju snažnu povezanost i s Katoličkom crkvom, integriranost u brojne sastavnice vjerskoga života i pobožnosti u mletačkim župama, ali i – također vrlo zamjetno – neraskidivost veza (iskazanih kroz oporučne legatate) s crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u zavičaju.¹⁶

U sklopu proučavanja barskih prekojadranskih migracija, iznimno važnih za sveukupno poznavanje prebogate prošlosti hrvatske zajednice u talijanskim gradovima, a posebno u Mlecima, važno mjesto pripada raščlambi života i djelovanja istaknutih barskih iseljenika, pojedinaca koji su svojim pregnućima pridonosili višestoljetnom ugledu i priznatosti naše nekdašnje dijaspore. Središnji istraživački interes ovoga priloga stoga je upravljen na najelitniji dio barskoga društva – barski patricijat i njegove odvjetke – posebno vrijedan i zaslužan dio barske, ali i hrvatske iseljeničke zajednice u cjelini. Raščlambom temeljnih podataka koji se odnose na migracije i djelovanje barskih patricija u metropoli Serenissime ujedno se nastoji pridonijeti poznavanju danas nedovoljno istražene društvene povijesti grada Bara, kao i ocrtavanju malo znanih sastavnica međujadranskih poveznica, prožimanja i uzdarivanja dviju susjednih jadranskih obala.

¹⁵ Usporedbe radi, u Mlecima je među šibenskim iseljenicima deset posto svećenika, među splitskim 13 posto, zadarskim šest posto, dočim je devet posto Kotorana u Mlecima navedeno u svojstvu duhovnih osoba. Usporedi: Lovorka ČORALIĆ, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik, 2003., str. 187; ISTA, *Splićani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, *Božić-Bužančić zbornik. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić, Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 12., Izdanja Povijesnog arhiva u Splitu, Split, 1996., str. 155; ISTA, *Zadrani u Veneciji od XIV.–XVIII. stoljeća*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 35., Zadar, 1993., str. 117; ISTA, *Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima (XV.–XVIII. st.)*, *Povijesni prilozi*, god. 17., Zagreb, 1998., str. 153.

¹⁶ L. ČORALIĆ, *Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini, CCP*, god. XVII., br. 31., Zagreb, 1993., str. 109–114 (dalje: L. ČORALIĆ, 1993.).

Znanstvene spoznaje i izvori. Cilj rada

Osnovni podatci o barskom patricijatu sadržani su u nekim od prethodno navedenih radova. Kada je, međutim, riječ o iseljavanju i djelovanju barskih patricija u Mlecima, tada su saznanja iz historiografije vrlo sužena i ograničena na pokoji pojedinačni podatak. Ponajprije je riječ o uradcima koji obrađuju gospodarske (trgovačke) odnose između dviju jadranskih obala (knjiga Ruže Cuk i radovi Josipa Luetića) te o monografijama koje – u sklopu nekih širih razmatranja – općenito bilježe barske trgovačke veze s Mlecima.¹⁷ Kada je riječ o objavljenim vrelima, nekoliko dragocjenih podataka o Baranima, ponajprije patricijima kao diplomatskim poslanicima u Mlecima, bilježe davno nastale, ali i danas vrlo uporabljive zbirke vrela Šime Ljubića i Ivana Kukuljevića Sakcinskog.¹⁸

Za ovaj rad poglavito je uporabljena građa iz središnje pismohrane u Mlecima (Archivio di Stato di Venezia). Riječ je o oporukama (Notarile testamenti), kako samih barskih patricija, tako i drugih barskih (i hrvatskih) iseljenika. Posebna je pozornost poklonjena oporučnim spisima barskih iseljenika (kojih je ukupno oko 200), od kojih se 19 izravno odnosi na odvjetke barskih patricijskih obitelji. Osim ove vrste izvora, u kojima su patriciji glavni protagonisti (oporučitelji), u nekoliko je primjera riječ i o njihovu neizravnom spominjanju u oporukama drugih hrvatskih (poglavito barskih) iseljenika. Nadalje, za razmatranje udjela barskih patricija u diplomatskim poslanstvima u Mlecima, od uporabne su važnosti i izvješća predstavnika mletačke vlasti u Baru (načelnika, kaštelana), poznata pod imenom *Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi*, također pohranjena u središnjoj mletačkoj pismohrani.¹⁹

Tragom saznanja iz historiografije, kao i na osnovi raščlambe arhivske građe, u ovom ću radu predstaviti temeljna obilježja koja se odnose na djelovanje barskih patricija u Mlecima od konca XIV. do u drugu polovicu XVI. stoljeća. Na osnovi konkretnih podataka iz izvora obradit ću vremenski okvir iseljavanja barskih patricija u metropolu Serenissime, način njihove ubilježbe u vrelima, mjesta njihova obitavanja, gospodarske mogućnosti, obiteljske i prijateljske veze, odnose s mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama te poglavito odnos barskih patricija s ostalim pripadnicima hrvatske iseljeničke skupine, kao i oblike njihove povezanosti sa zavičajem i tamošnjim članovima

¹⁷ Ponajprije je riječ o već spomenutim monografijama njemačkog povjesnika O. J. Schmitta, sintezi o povijesti i umjetničkom nasljeđu Staroga Bara iz pera Đ. Boškovića i barskoj povijesnoj monografiji skupine autora (*Bar grad pod Rumijom*). Pojedinačne podatke o barskim patricijima u Mlecima donosim u nekim svojim prethodnim radovima. Usporedi: L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001. (dalje: L. ČORALIĆ, 2001.), str. 271; L. ČORALIĆ, 1993., str. 109–114.

¹⁸ Š. LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. IX. (1423.–1452.), MSHSM, sv. 21., Zagreb, 1890. (dalje: Š. LJUBIĆ, *Listine*), str. 312–318; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisih Marina Sanuda (1496.–1533.)*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V., Zagreb, 1859., str. 120; I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, nav. dj., knj. VI., Mleci, 1863., str. 186, 203.

¹⁹ ASV, Consiglio dei Dieci, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500.–1565.), br. 39.–78.

obitelji, prijateljima i crkvenim ustanovama. U završnim cjelinama rada ukazat ću ukratko i na djelovanje (privremeno) barskih patricija – diplomatskih predstavnika u Mlecima i na tamošnje prisustvo najznamenitijeg barskog humanista XVI. stoljeća – Antuna Prokulijana.

Vremenski okvir iseljavanja. Način bilježenja barskih patricija u mletačkim vrelima

Barski patriciji u mletačkim se vrelima (analiziranim prema godinama nastanka njihovih oporuka) bilježe od konca XIV. stoljeća, ali je njihov spomen sve do sredine i druge polovice XV. stoljeća bio neznatan. Učestalija ubilježba datira od sedamdesetih godina XV. stoljeća, da bi u razdoblju prvih desetljeća XVI. stoljeća prisutnost barskih patricija u Mlecima postigla svoj najveći opseg. Prema sredini istoga stoljeća učestalost iseljavanja ove skupine Barana i dalje zadržava visoku razinu i učestalost, da bi značajnije opadanje nastupilo u razdoblju od 1551. do 1575. godine. Nakon toga vremena, sukladno općim opadanjima barskih prekojadranskih iseljavanja, spomen barskih patricija u metropoli Serenissime postupno iščezava.

Razmatranje useljavanja barskih patricija u Mletke na osnovi podataka o godinama nastanka njihovih oporuka samo je jedan oblik u sklopu pokušaja što točnijeg utvrđivanja tijeka i učestalosti useljavanja prema pojedinim vremenskim odsječcima. Drugi postupak, nastao podrobnijom raščlambom konkretnih podataka iz sadržaja svake pojedine oporuke, omogućuje stvaranje mnogo točnije predodžbe o vremenu useljavanja. Naime, prema sadržaju oporuka zorno je da većina barskih oporučitelja svoju posljednju volju piše u zrelijoj odnosno starijoj životnoj dobi, to jest nakon više desetljeća provedenih izvan domovine. Na osnovi tih podataka vrijeme useljavanja možemo – u odnosu na prvi statistički pokazatelj – pomaknuti za 20 do 30 godina unatrag. Prema tako dobivenim pokazateljima, učestalija useljavanja barskih patricija u Mletke započinju nešto ranije te njihov najjači intenzitet možemo smjestiti u razdoblje sredine XV. stoljeća. Takav je trend useljavanja karakterističan i u cijelosti podudarajući s općim pokazateljima hrvatskih (time i barskih) useljavanja u grad na lagunama te se barski patriciji, iako su brojčano mala skupina, mogu – ne samo prema ovoj značajki – držati sastavnim dijelom hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima.

Barski patriciji u Mlecima u nemalom su broju primjera zabilježeni samo s osobnim imenom i imenom oca, kako je to i najčešće kada je riječ o pretežitom dijelu hrvatskih prekojadranskih iseljenika. Kada je riječ o oporučiteljicama, barskim iseljenicama patricijskog podrijetla, uz njihova osobna imena zabilježena su i imena oca te imena supruga. U primjeru konkretne ubilježbe prezimena barskih patricija u najvećem je broju riječ o odvjetcima barskih patricijskih obitelji koje su već znane u historiografiji,²⁰ dočim

²⁰ Primjeri iseljenih barskih patricija čije su obitelji poznate u historiografiji: svećenik Ivan Ruzzi pokojnoga Marina, Ivan Summa pokojnoga Pavla, Marin Boris, Marko Samuelli, Marko *Proculario* (vjerojatno Prokulijan) i Hermenando Dalmas (ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.; NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.; NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.; NT, b. 133, br. 475., 18. I. 1490.; NT, b. 878.,

je samo u dva primjera oznaka *ser* (koja nedvojbeno upućuje na patricijsko podrijetlo oporučiteljice ili oporučitelja) pridodana uz prezimena koja do sada nisu bila predmet znanstvene obrade.²¹

Mjesta obitavanja barskih patricija u Mlecima

U sklopu proučavanja djelovanja iseljenih Barana u Mlecima neizostavna važnost pripada poblížem utvrđivanju njihova mjesta stanovanja. Dosadašnja istraživanja ove sastavnice iz povijesti Hrvata u Mlecima nedvojbeno pokazuju kako je predjel Castello središnje područje naseljavanja najvećeg broja naših prekojadranskih useljenika. U Castellu se nalazi i nekoliko središnjih četvrti, ustanova i objekata koji svojim nazivljem svjedoče o nekoć izrazitoj prisutnosti hrvatskog nacionalnog korpusa u ovom dijelu grada.²² Predjel obrubljuje najveća i za uplovljavanje brodova najpogodnija mletačka obala – *Riva degli Schiavoni* (u mletačkim vrelima nazivana i *Riva od Hrvatov*), koja svoje ime duguje upravo useljenicima s istočnoga Jadrana. U nedalekom arsenalu – stoljećima najprestižnijem vojno-pomorskom zdanju na Sredozemlju – brojni su Barani nalazili trajno zaposlenje u uvijek traženim i duž hrvatske obale razvijenim graditeljsko-obrtničkim i pomorskim poslovima. U srcu Castella i danas je smještena bratimska udruga sv. Jurja i Tripuna, središnje mjesto okupljanja i očuvanja nacionalnog i domovinskog identiteta hrvatskih useljenika. Naposljetku, na rubnim dijelovima Castella, uz nekadašnji kompleks dominikanskog samostana (pored današnjih Giardina i izložbenih paviljona Biennala), nalazi se četvrt koja imenima svojih ulica, trgova i prolaza i danas svjedoči o davno iščezlim žiteljima “skjavunskog” podrijetla (*Calle i Corte Schiavona, Corte Piero di Lesina, Corte Sabbioncela, Corte Solta*).

Podatci iz oporuka barskih patricija iseljenih u Mletke zorno su i nedvojbeno posvjedočenje njihove integritanosti u hrvatsku nacionalnu zajednicu. Mjesta njihova stanovanja ponajprije su, kao i u primjeru većine njihovih sunarodnjaka, župe unutar spominjanog, “skjavunskim” obilježjima prepoznatljivog predjela Castello. Unutar toga predjela nijedna se župa posebno ne izdvaja, a izrijeком se spominju S. Pietro di Castello, S. Provolo, S. Antonin, S. Severo, S. Martino, S. Maria Formosa i S. Francesco

br. 74., 20. XI. 1492.; NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.). Podrobnije o navedenim patricijskim obiteljima i njihovim zaslužnim odvjetcima usporedi: S. MARKOVIĆ, 1995. O obitelji Summa, izvorno podrijetlom iz biskupije Sappa (vjerojatno iz mjesta Babba) u sjevernoj Albaniji, vidi: Frok ZEFIQ, *Mihael Summa nadbiskup skopski (1695.–1777.)*, Osijek, 1994.

²¹ Riječ je o svećeniku Sergiu Turturosiju, sinu pokojnog Marka (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.) i Jakovu Sošiću (*Sosich*) zvanom *Pellino*, sinu pokojnoga Damjana (NT, b. 43., br. 161., 8. IX. 1522.), o čijim obiteljima, iako razvidno patricijskoga podrijetla, nemamo dodatnih saznanja u historiografiji.

²² O mletačkom nazivlju hrvatskoga podrijetla vidi L. ČORALIĆ, Od hrvatske obale do dubrovačke ulice: hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. VIII., br. 4., Zagreb, 1998., str. 57–76.

della Vigna.²³ Kada je riječ o drugim, redovito Hrvatima manje nastanjenim dijelovima grada, barski se patriciji tek u pojedinačnim primjerima bilježe kao žitelji predjela S. Marco (župa S. Anzolo), Cannaregio (župe S. Maria della Misericordia i S. Canciano), Dorsoduro (župe S. Pantaleon i S. Niccolò dei Mendicoli) te S. Croce (župa S. Giacomo dell’Orio).²⁴

U nekoliko dokumenata izvori nam kazuju i o poblizim mjestima obitavanja barskih patricija u Mlecima. U primjeru duhovnih osoba (svećenici i trećoretkinje) riječ je o crkvenim ustanovama pri kojima barski oporučitelji obnašaju svoju službu.²⁵ Katkada je, iako u malom broju primjera, kao pobliza lokacija stanovanja ove skupine iseljenih Barana imenovan vlasnik kuće u kojoj obitavaju. Tako je Baranin *ser* Marko žitelj u kući mletačkoga plemića Jacoba Michielija u župi S. Canciano u predjelu Cannaregio, dočim je patricij albanskoga podrijetla Ivan Summa obitavao u kući koju su u najam davale redovnice uglednog mletačkog benediktinskog samostana S. Zaccaria u predjelu Castello (župa S. Provolo).²⁶

Barski su patriciji, prema navedenim pokazateljima, poglavito obitavali u Hrvatima najučestalije naseljanom istočnom mletačkom predjelu Castello. U tamošnjim župama, stoljećima nastanjenim useljeničkim, poglavito hrvatskim skupinama, patriciji iz grada Bara bilježe se učestalo tijekom svih razdoblja svojega spominjanja u Mlecima. Stoga nam i ovaj pokazatelj, prevažan za utvrđivanje identiteta i pripadnosti pojedinih zavičajnih skupina, izravno posvjedočuje uključenost toga dijela barskih iseljenika u hrvatsku prekojadransku dijasporu u gradu svetoga Marka.

²³ Primjerice: Presbiter Iohannis Ruzzi condam ser Marini de Antybaro mansionarius in ecclesia S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.); Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari, casa nella contrada di S. Provolo (NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.); Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari del confin de S. Antonin di Venetia (NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.); Nicolò d’Antivari condam ser Zuanne della contrada de S. Severo (NT, b. 297., br. 534., 27. VII. 1551.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibarò habitans de contrada S. Maria Formosa (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.); Georgius condam ser Damiani de Antibarò de confinio S. Martini (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.); Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibarò, pizzocara ordine S. Francisci (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.).

²⁴ Iohannes de Antibarò filio ser Brancus de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 910., br. 257., 16. I. 1478.); Presbiter Sergius de Antibarò, filius condam ser Marci Turturosi, habitator Veneciarum in sancta Maria Misericordia (NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Lena uxor ser Marci de Antibarò de confinio S. Canciani (NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.); Franceschina vedova ser Nicolai de Antivarò habitator in S. Pantaleonis (NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.); Iohannes filius condam ser Petri de Antibarò de contrada S. Nicolai (NT, b. 125., br. 428., 8. XI. 1531.); Demetrius de Antibarò filius condam ser Georgii de confinio S. Jacobi de Lupio (NT, b. 776., br. 139., 1. I. 1529.).

²⁵ Tako svećenik i patricij Sergio Turturosi službu obnaša pri uglednom mletačkom samostanu S. Maria della Misericordia, Baranin Ivan Ruzzi župnički je pomoćnik u onodobnoj stolnici S. Pietro di Castello, a Marija Drago, udovica *ser* Martina iz Bara, posljednje godine života provodi kao trećoretkinja (picokara) u poznatom mletačkom franjevačkom samostanu S. Francesco della Vigna (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.; NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.; NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.).

²⁶ ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.; NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.

Djelatnosti i gospodarske mogućnosti barskih patricija

Društveni i imovni status barskih patricija iseljenih u Mletke bio je, prema svim pokazateljima iz vrela, znatno viši od prosjeka većine njihovih, prosječno imućnih hrvatskih sunarodnjaka. Kada je riječ o zanimanjima, rijetko iskazanim u ovoj, društvenim statusom ipak specifičnoj skupini iseljenika, prednjače osobe koje su vezane uz službu u crkvenim ustanovama. U dva je primjera riječ o barskim patricijima – svećenicima u mletačkim župama (Sergio Turturosi svećenik je pri samostanu S. Maria della Misericordia, a Ivan Ruzzi službu pomoćnika župnika obnaša pri katedralnoj crkvi S. Pietro di Castello), dočim je u jednom slučaju barski patricij (Juraj Damjanov) svjetovna osoba – prior ubožišta S. Giovanni Battista u predjelu Castello.²⁷ U državnoj službi (*fante all'Offitio del biave*) – zaposlenju u kojem su hrvatski iseljenici rjeđe zabilježeni – djelatna je imućni barski patricij Marin Todorov,²⁸ a u unosnim djelatnostima proizvodnje i trgovine suknom odnosno svilom bilježe se još dva rođenjem plemenita Barana – Martin (*samiter*) i Bazilije Petrov (*filacanevo*).²⁹

Pojedinačna raščlamba oporučnih spisa barskih patricija ukazuje na njihove imovne mogućnosti, oblike gospodarskoga poslovanja, poduzetničke sudrugove i pravce poslovne komunikacije te na konkretno stanje kapitala, zemljišnih posjeda i ostale imovine. Tako u primjeru svećenika Sergia Turturosija, imućnog patricija iz ranoga doba barskih prekojadranskih iseljavanja, opsegom nešto veći oporučni spis otkriva – putem brojnih podjeljivanja legata – raznolik spektar njegovih imovnih mogućnosti. Turturosi posjeduju znatan kapital u iznosu od više stotina dukata koji razdjeljuje članovima rodbine, prijateljima i znancima te – poglavito – crkvenim ustanovama u Mlecima, Padovi i zavičaju. Imućni Baranin bio je i osoba sklona naobrazbi, knjizi i umjetničkim predmetima – uz brevijare i crkvena ruha koja razdjeljuje različitim duhovnim osobama (u Mlecima i u zavičaju), Turturosi izrijeком kazuje kako posjeduju knjige u vrijednosti od sto dukata. Izvršiteljima svoje posljednje volje određuje da ih nakon njegove smrti prodaju, a stečeni prihod utroše za kupnju zemljišnog posjeda u okolici Trevisa ili u Mestrama. Prihodi od posjeda imaju se svake godine isplaćivati padovanskoj crkvi *S. Maria Tornacensis in burgo Putho Campionis*.³⁰ Imovno stanje drugog barskog patricija i svećenika – Ivana Ruzzija – nije iskazano podrobno kao u prethodnoj oporuci. Iz oporučnih navoda ipak je razvidno kako je riječ o imućnijem iseljeniku, posjedniku i u Mlecima i rodnome Baru, pri čemu se izrijeком navodi kako je njegova imovina u zavičaju popisana (kao inventar) od strane njegova nećaka, žitelja Bara – Ivana pokojnog Šimuna *de Romasio*.³¹

²⁷ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.; NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.; NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.

²⁸ ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.

²⁹ ASV, NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.; NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.

³⁰ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

³¹ ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.

U nekoliko se primjera spominju, opsegom uglavnom manja, novčana poslovanja i potraživanja barskih patricija. Takav je primjer iskazan u oporučnom spisu Franjice, udovice barskoga patricija Nikole, a kao protagonist njezinih manjih novčanih transakcija, uz jednoga Mlečanina, bilježi se i Kotoranin – obućar Petar.³² Nepotpuna su saznanja i o imovnim mogućnostima Jakova Sošića zvanog *Pellino*, ali je očito kako je riječ o imućnom barskom patriciju. U svojem oporučnom spisu Jakov bilježi kako mu je brat Nikola, poduzetnik u Londonu, oporučno ostavio sva svoja dobra. Nadalje, Sošić spominje i nekolicinu svojih poslovnih sudrugova (*mistro* Piero Cararo iz Treviza, Alvize Maraniza i Marco de Novello), ali nam opseg njihova međusobnog poslovanja i potraživanja nije detaljnije razvidan.³³ Nadalje, novčana su potraživanja manjega opsega zabilježena i u oporučnom spisu Baranina Jurja Damjanova, priora hospitala S. Giovanni Battista u Castellu,³⁴ a posjedovanje iznimno znatnog kapitala iskazuje i državni službenik u mletačkom Uredu za žito Marin Todorov (preko 3000 dukata). Potonji Baranin posjednik je i zemljišta na mletačkoj terrafermi – u njegovu je vlasništvu posjed smješten u selu Rovere Veronese u današnjoj pokrajini Verona.³⁵ Aktivno novčano poslovanje, ponajprije s mletačkim sugrađanima, iskazuje i barski patricij Bazilije Petrov, majstor i poduzetnik u tada unosnoj i u Mlecima dobro razvijenoj tekstilnoj djelatnosti. Osim što iskazuje solidan novčani kapital, Bazilije je i posjednik na mletačkom lagunarnom dijelu – njegov je posjed smješten u Malamoccu (dio Lida), negdašnjem povijesnom središtu mletačkoga dukata (od 742. do 811.).³⁶

Podrobnije podatke o kulturi stanovanja, predmetima umjetničkoga obrta, knjižnom fondu i umjetninama uopće, ne bilježimo često u oporukama barskih iseljenika. Osim u primjeru Sergija Turturosija, koji izrijekom spominje svoje knjige i brevijare, podatke o nešto vrjednijim predmetima bilježe tek dvije oporuke iseljenih barskih patricija. U prvom primjeru riječ je Mariji Drago, udovici barskog trgovca suknom Martina, koja posljednje godine života i udovištva provodi kao trećoretkinja pri samostanu S. Francesco della Vigna. U nešto opsežnijem oporučnom spisu Marija spominje više raznih odjevnih predmeta (*vestimenta*), sagove (*tapedi*), srebrene posude (*crateras argenteas*), svjećnjake (*candelabri*) te više uobičajenih predmeta kućanske uporabe.³⁷ Naposljetku, više sagova, prstenje, sliku s motivom Gospe u pozlaćenu okviru te nekoliko predmeta uobičajene uporabe u svakom domu (pokućstvo, odjeća i drugo) bilježi u sažetom iskazu posljednje volje Baranka Marija, kći pokojnoga *ser* Rafaela i supruge Alvisea Scarpe, prema pridjevku *ser* također patricijskoga podrijetla.³⁸

³² ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.

³³ ASV, NT, b. 43., br. 161., 8. IX. 1522.

³⁴ ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.

³⁵ ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.

³⁶ ASV, NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.

³⁷ ASV, NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.

³⁸ ASV, NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.

U sklopu razmatranja imovnih mogućnosti barskih iseljenika patricijskoga podrijetla, vrijedno je zabilježiti, kao posredan izvor, i podatke o njihovoj kućnoj posluži. Naime, postojanje kućne posluge, odnosno osoba koje su se za oporučitelja brinule u posljednjim godinama njegova života, znak je većega stupnja imućnosti od prosjeka te siguran pokazatelj značajnijih gospodarskih mogućnosti toga dijela iseljenika. U primjeru skupine barskih iseljenika koje razmatramo u ovom radu zabilježeno je nekoliko takvih slučajeva. Primjerice, često spominjani Sergio Turturosi izrijeком spominje Mariju, *que mihi servit in infirmitatem meam*, te joj dariva deset dukata.³⁹ Služavka (*famula*) u domu *ser* Alegreta iz Bara nadarena je s više predmeta pokretne imovine Alegretove supruge Mateje (odjeća, pokućstvo, kuhinjski pribor, prstenje),⁴⁰ dočim je Urša (Ursia), *massara* u kući priora Jurja Damjanovog darovana s nekoliko odjevnih predmeta.⁴¹ U sljedeće se dvije oporuke kao kućna posluga, odnosno kao pomoćnici u radionicama navode po dvije osobe (*famuli, servi*) – u obrtničko-trgovačkom pogonu Baranina Bazilija Petrova to su Vendramin i Giovanni (kojima oporučitelji nasljednici imaju nadoknaditi zaostale odnosno neisplaćene plaće),⁴² a u iskazu posljednje volje barske iseljenice Katarine Marinove, supruge mletačkoga pekara (*fornarius*) Moriza Sabe, spominju se *massara* Stana i *servo* Zorzi te im se svakome ostavlja po jedan dukat.⁴³ Naposljetku, navod barskoga iseljenog plemića Marina Todorovog, kapitalom također iznimno imućnog iseljenika, ukazuje kako se u njegovoj službi nalazilo više ženske kućne posluge (njihova imena nisu navedena). Ne darivajući ih zasebnim legatima, Marin napominje izvršiteljima svoje posljednje volje da se njegovim služavkama isplate sve plaće koje su prethodnih godina zavrijedile svojom službom.⁴⁴

Barski iseljenici patricijskoga roda ubrajali su se, razvidno je prema pokazateljima iz njihovih oporučnih spisa, u elitniji dio barske dijaspore u Mlecima. Iako raspoložemo s brojčano malom skupinom iseljenika, čije su oporuke nerijetko vrlo sažete i nedovoljno iskazuju njihovu gospodarsku moć, već i iz prezentiranih podataka vidljiva je njihova znatna poduzetnička aktivnost i imućnost. Poslovno aktivni, često zaposleni (kao vlasnici pogona i poslodavci) u obrtničko-trgovačkim djelatnostima koje su donosile priličnu

³⁹ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

⁴⁰ *Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro: Lasso Jacobe Vallis famule mee omnia mea vestimenta lanea et lineam tam panni quam sarzie et rassie excepto unam vestem quam dimitto Casandre de Franzia, et unum lectum fulcitum cum 2 capizalibus eligendis per ipsam Jacobam et 2 cusinis, cultrę et coltrina. Item eidem Jacobe dimitto unam veram auratam et omnes meas plateas* (ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.).

⁴¹ *Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste: Item relinquo Ursie massare qui in domo mea unam meam cappam e unam fostagnum et una mea vesta nigra, unam coperturam panni rubei, una filzata barbarescha pro anima mea* (ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.).

⁴² ASV, NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.

⁴³ ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.

⁴⁴ *Item voio che alle mie massere che siano pagate de tutto quello che mi havrano servito et quello che le havvessino havuto non li sia messo accetto niente* (ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.).

zaradu (primjerice, tekstilna proizvodnja), ali i zapaženi kao državni službenici ili svećenici, ovi su Barani kroz svoj iseljenički život stekli velik kapital koji su jednim dijelom ulagali u zemljišne posjede u mletačkoj okolici. Katkada u njihovim oporukama bilježimo i posjedovanje predmeta umjetničkog obrta, knjiga ili nakita – predmeta manje dostupnih i zabilježenih u popisu imovine gospodarski manje imućnih našijenaca u gradu na lagunama. Sveukupno promatrajući ovu sastavnicu iz prošlosti barskih patricija u Mlecima, možemo zaključiti kako je riječ o elitnijem, društveno cjenjenijem i gospodarski imućnijem dijelu prekojadranskih iseljenika. Ujedno je istraživanje i raščlamba njihovih imovnih mogućnosti, vrste i raznovrsnosti imovine, prinos više poznavanju barsko-mletačkih gospodarskih veza tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka.

Obiteljsko svakodnevlje i veze barskih patricija s drugim hrvatskim iseljenicima

Privatnost i svakodnevni život ljudi u svim su se povijesnim vremenima ponajprije zasnivali na obiteljskom krugu, rodbinskim i prijateljskim vezama, slučajnim susretima i poznanstvima te poslovnim suradnjama i partnerstvu. Vlastita obitelj i rodbina koja živi u Mlecima, prijatelji povezani jedinstvenom domovinskom pripadnošću, susjedi i poznanici iz istih četvrti ili ulica, poslovni sudrugovi sjedinjeni obavljanjem slične profesionalne djelatnosti te brojni drugi izravni ili neizravni susreti i poznanstva – temeljne su sastavnice životnoga svakodnevlja hrvatskih iseljenika u gradu na lagunama. Barski iseljenici, kako oni plemenitoga podrijetla, tako i ostala većina te zavičajne iseljeničke skupine, nisu se – promatrajući njihovo temeljno svakodnevno okruženje – bitnije razlikovali od svojih sunarodnjaka.

Članovi najbliže obitelji svakoga pojedinca (suprug/supruga, djeca, braća i sestre, živući roditelji, najbliži rođaci) držali su se osobama najvećega povjerenja i odanosti te se od strane oporučitelja gotovo redovito tražila njihova nazočnost i suglasnost u svojstvu izvršitelja (*fideicomissarii*) ili svjedoka prilikom sklapanja različitih ugovora i pisanja posljednjih useljenikovih odredbi (oporuke, kodicili, inventari). Osim toga, prilikom podjele imovine, članovi najuže rodbine redovito su isticani i obdarivani prije svih drugih te se među njima obično nalazi i glavni nasljednik svih oporučiteljevih dobara (*herede universario, herede residuario, padrone assoluto, padrone di tutto* i sl.).⁴⁵ Jednako tako, najbliži srodnici imenovani su i prigodom zasebnih obdarivanja i podjele oporučiteljevih

⁴⁵ Primjerice: Lena uxor ser Marci de Antibaro: Commissarii ... Leonardus cimateore et Franceschinam neptem meam. ... Residuum dimitto marido meo (ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.); Zuanne fo de Polo Summa d'Antivari: Quali (commissarii) constituisco et voglio sia madonna Margarita moglie del capitano missier Jacomo Cagnolin mia nezza et mistro Gasparo di Mathio dai cordoani suo zenero. ... El residuo veramente de tutti li miei beni mobili et stabili caduchi, inordinati et per non conscripti rason et ation che me aspetta, et quali aspettar per cadauna modo, et via lasso al ditto Bastian mio dilecto fiol, qual instituisco herede et residuario universal, al qual raccomando l'anima mia (NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.); Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari: Instituisco, et voglio siano miei fidelcomissarii missier Polo di Sandro Sardi telariol alla Donzella et la sopradetta mia moier. ... Il residuo lasso che sia della mia moier qual instituisco sia mia residuaria (NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.).

legata. Ovisno o gospodarskim mogućnostima i vrsti imovine, najbližima se darivaju i najvrjedniji dijelovi oporučiteljevih dobara, kako zemljišni posjedi, tako i novčane svote te predmeti svakodnevnne uporabe u kućanstvu. Katkada se, također u uskoj vezi s imovnim statusom i kulturom stanovanja oporučitelja, članovima obitelji darivaju i umjetnine, ponajprije razni predmeti umjetničkoga obrta.⁴⁶

Oporučni spisi barskih patricija, iako nisu statistički opsežan uzorak, posvjedočuju nam punu integriranost u hrvatsku nacionalnu zajednicu, a njihova je povezanost poglavito usmjerena na dio sunarodnjaka koji je zavičajem s bokeljskog i budvansko-barskoga područja. Iseljenici zavičajem iz južnoga dijela mletačkih prekojadranskih stečevina, ponajprije s prostora od Kotora do Bara, u oporučnim se iskazima ove skupine iseljenika bilježe kao izvršitelji oporuke i kao obdarenici dijelom njihove imovine. Tako je, primjerice, jedna od imenovanih izvršitelja posljednje volje Mateje, supruge barskoga patricija Alegreta, njezina susjeda (*vicina*) Marija, supruga kotorskoga iseljenika Mihovila.⁴⁷ Kao sunarodnjakinja koja je s barskim svećenikom Sergiom Turturosijem bila povezana susjedskim vezama, bilježi se Baranka Dobra Ivanova, obdarena legatom toga iseljenika s manjom svotom u iznosu od dva dukata. Isti oporučitelj, prigodom darivanja svojih prijatelja i poznanika, izrijeком spominje i Velu (*Vele*) *condam Proculinisco* (vjerojatno iz ugledne barske patricijske obitelji Prokulijan) i dariva joj deset dukata.⁴⁸ Darivanje sunarodnjaka iz nekdašnje uže zavičajne okolice bilježimo i u oporuci Franjice, udovice barskoga patricija Nikole. U nizu novčanim iznosima skromnijih darivanja znanaca, Franjica bilježi i Agnezu iz Budve te Lauru, kćer Lukrecije (udovice paštrovskog iseljenika Rade) te im dariva dva odnosno pet dukata.⁴⁹ Naposljetku, u oporuci barske iseljenice plemenita podrijetla – Katarine Marinove – s devet dukata se obdaruje Blanka, kći Diane Buća (vjerojatno odvjetak ugledne kotorske

⁴⁶ Primjerice: Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari: Item lasso a mia moier Lena per suo alimento una possession posta in villa de Rovere sia per il suo viver (ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.); Maria Drago relicta *condam* ser Martini de Antibaro samitarii, pizzocara ordine S. Francisci: Item relinquo Nadali de Baro fratri meo unum de crateram argenti. Item relinquo ad signor Nadale fratri meo due tapedi, una vestimenta quod unum è bombasius, unum de subtili, doi fazolis e due braghese. tem relinquo Helie filie mee unum lectum cum cultra et curtum bianchum, capezali, cusinis, un par lintaminum, un par intimelam pro suo maritare. Item relinquo una caldiera a Nicole nepti mee. Item relinquo fratri meo unam camisiam et unam pelizam magnam (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Basilius *condam* ser Petri filacanevi de Antibaro: Item alios ducatos 10 iure legati dimitto Helene uxori mee dilecte. Item dimitto iure legati Nicolao fratri mei omnes meas vestas cuscumque sortis, caliges cum 4 camisias et omnes meas arma cum omnium barillis meis et una rotella existente penes ser Zanettum meum compatrem. Item dimitto iure legati dicti ser Nicole fratri meo omnes meas terras quas habeo in Malamocho (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.).

⁴⁷ ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.

⁴⁸ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

⁴⁹ ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.

plemičke obitelji) te njezina sestra Magdalena, kojoj se uz pet dukata namjenjuju i neki odjevni predmeti.⁵⁰

O ugledu barskih iseljenika patrijskoga podrijetla među pripadnicima hrvatske, ponajprije južnodalmatinske iseljeničke zajednice, posvjedočuje i njihovo učestalo spominjanje u posljednjim iskazima volje drugih našijenaca u Mlecima. Barski se patriciji u ovim primjerima bilježe kao izvršitelji odnosno kao svjedoci prigodom sastavljanja posljednje volje njihovih sunarodnjaka. Tako je *Marin de Borsi* (vjerojatno Boris), barski plemić nastanjen u središnjem predjelu S. Marco (župa S. Moisè), jedan od svjedoka prigodom sastavljanja oporučnog spisa Margarete, supruge Baranina Ivana, također stanovnice iste mletačke župe,⁵¹ a *ser Marco Samuelli* jedan je od četvorice izvršitelja posljednje volje barskog iseljenika Nikole Bonisa, također žitelja u predjelu S. Marco (župa S. Anzolo).⁵² Godine 1508. oporuku sastavlja Nikola Jurjev *de Zeta*. Uz zetskog iseljenika Radu i Kotoranina *Zanetta*, osoba njegova najvećega povjerenja, odnosno jedan od trojice izvršitelja Nikoline posljednje volje barski je patricij *ser Georgius condam Martinis*. Moguće je da je isti barski plemić (u izvoru naveden kao *ser Georgio de Antibarò*) zabilježen u svojstvu izvršitelja i u oporuci rapske iseljenice Helene, supruge Jurja Paštrovića, također stanovnice župe S. Moisè u predjelu S. Marco.⁵³

Dominik Baranin bio je kanonik mletačke stolnice S. Pietro di Castello i kapelan mletačkoga patrijarha Antonija Contarena te se zasigurno ubraja među najistaknutije i najcjenjenije barske iseljenike XVI. stoljeća. O njegovu ugledu i priznatosti među hrvatskom iseljeničkom zajednicom, ponajprije među zavičajnom skupinom iseljenih Barana, svjedoči i podatak da je održavao tijesne veze s odvjetcima barskih patricijskih obitelji. U Dominikovo se oporuci, naime, izrijeком kao blizak prijatelj (*compare*) spominje barski plemić Hermenando Dalmasio, kojemu ovaj ugledni barski duhovnik dariva šest zlatnih škuda.⁵⁴

Naposljetku, u nekoliko se primjera barski patriciji iseljeni u Mletke bilježe u oporukama svojih sunarodnjaka i bivših sugrađana (čije patricijsko podrijetlo nije jasno) kao njihovi rođaci. Primjerice, godine 1470. oporučni spis sastavlja barski svećenik Šimun, stanovnik Hrvatima najučestalije nastanjene župe S. Pietro di Castello. Kao središnji protagonist njegova oporučna spisa zabilježen je *ser Pietro de Antivari*, Šimunov rođak (*consanguineo*), izvršitelj oporuke i glavni nasljednik sveukupnih dobara toga barskog svećenika.⁵⁵ Poblži društveni status Baranke Katarine, supruge Giovannija iz Brescije, također nam nije poznat. Ipak, vrijedno je napomenuti da je jedan od

⁵⁰ ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.

⁵¹ ASV, NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.

⁵² ASV, NT, b. 133., br. 475., 18. I. 1490.

⁵³ ASV, NT, b. 968., br. 395., 3. III. 1508.; NT, b. 967., br. 158., 13. III. 1512.

⁵⁴ ASV, NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.

⁵⁵ ASV, NT, b. 986., br. 419., 19. III. 1470.

obdarenika njezine imovine Katarinin nećak Marko *Proculario* (vjerojatno patricij iz obitelji Prokulijan), kojemu oporučno dariva jedan dukat.⁵⁶ Naposljetku, u oporuci iseljenog barskog mornara Ivana Mihovilovog, žitelja Baranima najučestalije nastanjene župe S. Maria Formosa, kao izvršitelj njegovih oporučnih legata imenovan je barski plemić i Ivanov rođak (*consobrino*) – *ser Georgio de Antibaro*.⁵⁷

Barski su patriciji tijekom svojega obitavanja i djelovanja u Mlecima bili intenzivno povezani s hrvatskom iseljeničkom zajednicom. Dio njih i u novoj je sredini održavao veze s članovima svoje rodbine (također iseljenicima), o čemu nam zorno svjedoče konkretni primjeri iz oporučnih spisa. Barani plemenitoga roda bili su nadalje – zahvaljujući svojem društvenom statusu i gospodarskim mogućnostima – vrlo ugledan dio hrvatske zajednice u gradu na lagunama te otuda njihov nerijedak spomen u oporukama iseljenih Hrvata, poglavito onih zavičajem s barskoga područja. Ujedno, ova su vrela i neizravan prilog poznavanju sveukupne povijesti barskoga društva u kasnom srednjem i ranom novom vijeku, svjedočanstvo o znanim i historiografiji manje poznatim i proučenim barskim patricijskim obiteljima i njihovim odvjetcima te njihovoj ulozi u povijesti hrvatske prekojadranske dijaspore.

Mletačke crkve, samostani, bratovštine i hospitali u oporukama barskih patricija

U svakodnevlju Hrvata u Mlecima sudjelovanje u vjerskom životu imalo je vrlo zapaženu ulogu. Barani, prema istraženim spisima gotovo isključivo katolici, po toj su se sastavnici u cijelosti uklapali u svoju novu domovinu. Raščlambe njihovih oporučnih spisa, bogatih podacima o raznim oblicima povezanosti s mletačkim crkvama, samostanima, bratimskim udrugama, ubožištima i duhovnim osobama, ukazuju na iznimno učestali udio Barana u vjerskom životu Mletaka. U usporedbi s drugim hrvatskim iseljenicima, također aktivnim u iskazivanju pobožnosti u svojim župskim zajednicama, Barani prednjače obiljem iskazanih legata, brojnošću raznovrsne komunikaciji i uopće sveprisutno iskazanom ulogom Katoličke crkve u njihovu svakodnevnom životu. Uzmemo li u obzir da potječu iz grada u kojemu je nadbiskupija imala posebno mjesto te da su Barani dali najviše hrvatskih svećenika gradu na lagunama, ove pretpostavke, koje će u nastavku biti potkrijepljene konkretnim dokazima iz arhivskih izvora, postaju jednom od glavnih značajki iz prošlosti barske iseljeničke zajednice u Mlecima.

Raščlamba jedne od prvih oporučnih odredbi barskih iseljenika, vezane uz mjesta njihova posljednjega počivalista, zorno pokazuje izrazitu vezanost za matični predjel njihova stanovanja – Castello. Iseljeni barski patriciji ponajprije kao mjesta svoje sahrane određuju župne crkve unutar toga, istočnoga rubnog dijela grada na lagunama, u kojem su najčešće i obitali i obnašali svoju profesionalnu djelatnost (crkve S. Antonin, S. Zaccaria, S. Francesco della Vigna, S. Martino, S. Severo i druge). U istim se crkvama, u

⁵⁶ Ista oporučiteljica dariva i Markovoj supruzi Margareti jedan prsten (ASV, NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.).

⁵⁷ ASV, NT, b. 876., br. 401., 18. VIII. 1497.

spomen na pokojnika i njegove pretke, najčešće održavaju i mise zadušnice. Svećenicima, katkada i izrijekom imenovanim, kao i crkvenim ustanovama u kojima se održava poglavit dio pogrebnih običaja, barski patriciji darivaju – prema svojim gospodarskim mogućnostima – dio svoje imovine (uglavnom manje novčane svote).⁵⁸ Prilikom izricanja svoje posljednje volje, brojni oporučitelji izražavaju želju da se u pogrebnoj povorci nose voštanice odnosno svjećnjaci. Na posljednje počivalište pokojnika ispraćaju i članovi bratovština kojima je za života pripadao (u primjeru barskih patricija u tom su svojstvu zabilježene ugledne mletačke bratimske udruge S. Marco, S. Rocco, S. Francesco i druge), predstavnici župe (kaptola) u kojoj je stanovao, kao i pripadnice laičkih redova (picokare). U pogrebu neizostavno sudjeluje svećenik tamošnje crkve, a katkada se izrijekom imenuje i žakan (*zago*) koji mu pomaže prilikom obavljanja obreda.⁵⁹

U navode koji se odnose na pogrebne običaje mogu se ubrojiti i oporučiteljeve želje za upućivanjem jedne ili više osoba u neko od hodočasničkih stjecišta. Cilj je takve odredbe ispunjenje zavjeta o pokorničkom putovanju u neko poznatije hodočasničko svetište te stjecanje oprosta i otkupljenja grijeha. U oporukama barskih patricija, kao i u primjeru drugih hrvatskih iseljenika, najčešće spomenuta hodočasnička mjesta u kojima se na dane slavljenja sveca-zaštitnika crkve podjeljivao oprost (*perdon*) pristiglim vjernicima, jesu četiri tradicionalna mletačka okupljališta vjernika: crkve S. Croce, S. Pietro di Castello, S. Laurentio i S. Trinità. Osim navednih crkava, koje su poradi svoga

⁵⁸ Primjerice: Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro de confinio S. Proculi: Sepelire volo apud S. Zaccaria cui fabrice dimitto ducatos 4 pro anima mea et pro sepultura dimitto ducatos 2. Item volo celebrant messe S. Marie et S. Gregorii pro anima mea per presbiterum Laurentium Stella de S. Proculi (ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro in presentia habitans de contrada S. Maria Formosa: Cadavero veramente meo sepeliri volo in ecclesia S. Martino Venetie. Item volo celebrari missas S. Marie et S. Gregorii pro anima mea et pro anima cuiusdem persone defunctorem, quas missas celebrari volo reverendis fratris S. Francesci de Vinea incipiens a die mei obitus (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.); Catarina filia ser Marini de Antibaro et relicta Morizii Saba fornarii in confinio S. Severi: Sepelire ... in ecclesia S. Severi. Item voglio ... celebrare 30 messe in S. Francesci a Vinea (NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.); Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari fante all'offitio delle biave del confin de S. Antonin: In primo voglio esser sepolto in giesia di S. Antonin posto in una cassa dove parerà al signor piovan (NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.).

⁵⁹ Primjerice: Franceschina vedova ser Nicolai de Antivaro: Sepelire in archa pizochare S. Francesco in habito S. Francesco in chiesa de S. Francesco. Asociantur dicte pizocare corpus meum Schole S. Rocho pro ducatos 10 (ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.); Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste: Cadavero vero meum asociatum a Scola S. Marci Venetie. Item asociatum a Scola S. Francisci a Vinea et S. Ursule de ecclesia SS. Petri e Paoli. Item duplerios duos ponderis librorum trium pro uno et ducatum unum pro sepultura. Item relinquo Scola predicte S. Marci pro asociando cadaver meum ad dicta sepultura ducatos 5. Item relinquo duplerios 2 ponderis librorum 3 pro quoque Scola garbelariorum et S. Marie in qua ego sum (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro: Item asociatur a fratris meis filacanevi et a S. Marie Formose Venetiarum cum capitulo S. Marie Formose cui relinquo 3 ducati et a capitulo S. Martini ducatum unum cum dimidium (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.).

smještaja u gradu na lagunama bile dostupne svim žiteljima, oporučno se imenuju i druga glasovita talijanska svetišta, ponajprije ona u Asizu i Rimu.⁶⁰

Oporučni legati mletačkim vjerskim ustanovama sljedeći su važan pokazatelj odnosa hrvatskih iseljenika s crkvama, samostanima, bratovštinama i duhovnim osobama u novoj sredini. Kao i u prethodnim primjerima iskazivanja oporučnih odredbi vezanih uz mjesta pokopa, držanje misa zadušnica, pogrebnih običaja i upućivanja na hodočašća, i po ovoj sastavnici iskazivanja religioznosti hrvatski, a time i barski iseljenici (bez obzira na to kojemu društenu sloju pripadali) nisu se razlikovali od drugih katoličkih žitelja negdašnjih Mletaka. Ipak, činjenica koja nedvojbeno povezuje hrvatske iseljenike jest njihova izrazita upućenost na crkvene ustanove i duhovne osobe predjela Castello. Stoga se i u oporukama barskih patricija najučestalije bilježe i obdaruju brojne crkvene ustanove u istočnom mletačkom predjelu. Tamošnjim crkvama i samostanima ostavlja se, prema imovnoj moći oporučitelja, određena novčana svota namijenjena za služenje misa ili za oporučiteljevu grobnicu. U nekoliko slučajeva oporučitelji izričito određuju namjenu darovana novca: najčešće za gradnju ili uređenje spomenute crkve ili samostana (*pro fabrica*) ili za nabavu nekog predmeta umjetničkog obrta neophodnog u bogoslužju (ponajprije za izradbu kaleža).⁶¹ Nadalje, niz je darovnica u kojima barski patriciji obdaruju mletačke bratimske udruge kojima su pripadali te s njima tijekom svojega iseljeničkog života ostvarivali brojne društvene i vjerske veze. Kao i u prethodnim raščlambama, i u ovim se primjerima ponajprije bilježe i obdaruju bratovštine sa sjedištem u crkvama u istočnom gradskom predjelu Castello. Njima se, također sukladno

⁶⁰ Primjerice: Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro: Item dimitto ducatos 10 pro mittatur ad Romam et Assisum pro anima mea. Item volo mittatur ad S. Laurentium pro anima mea et habeat ducatos 2 et ad Castellum ducatos 3 (ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.); Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste: Item volo quod mittant Catarina pizocara neptis mea si voluerit Asisum et ad stationis civitatis Romae pro anima mea cui dentur ducatos 11 et si noluerit mittat alia persona bona fama cui dentur dicta elemosina de ducatos 11. Item volo quod mittatur visitari ecclesie S. Crucis Venetie per una bona persona, cui detur pro elemosina ducatum unum et similiter visitare ecclesie S. Petri de Castello et S. Trinitatis alios ducatos pro quolibet visitorum (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.).

⁶¹ Primjerice: Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto ecclesie sancti Laçari de Veneciis ducatos viginti auri pro uno calice argenteo. Item volo quod fiat unus calix valoris ducatorum duodecim auri ecclesie sancte Marie de Misericordia de Veneciis. Item dimitto conventui sancti Angeli de Muriani ducatos quinque. Item dimitto conventui sancti Ieronimi a tiremis de Veneciis ducatos decem auri. Item dimitto congregationi mee sancti Silvestri de Veneciis in qua ego sum ducatos centum auri ad inprestita communis Veneciarum, ponendo prode quorum perpetuo percipiant fratres dicte congregacionis, ut ipsi teneantur facere aniversarium meum annuatim et Deum per me exorare (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibaro: Item relinquo fabrice S. Trinitatis ducatum unum et ducatos 4 (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari: Item lasso a mia moier Lena per suo alimento una possession posta in villa de Rovere sia per il suo viver et dopoi la sua morte voglio che vadi al monasterio di S. Sepulcro di Venetia con questa condition che li habbino ad instituir una mansionaria che sia per una messa ogni zorno per l'anima mia (NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.).

imovnim mogućnostima ove skupine barskih oporučitelja, dariva dio njihove imovine, ponajprije novčane svote.⁶²

Razdioba legata hospitalima jedan je od najuobičajenijih oblika oporučiteljeva obraćanja vjerskim ustanovama, pri čemu se odredbe izražavaju posebnom formulom izrečenom kroz bilježnikov upit (*interrogatus de ospedali et altri luochi pii respondit...*). Iako je u Mlecima nekada djelovao velik broj hospitala različitoga podrijetla i namjene, u legatima hrvatskih iseljenika, te tako i barskih patricija, poglavito se bilježe najpoznatije mletačke karitativne ustanove: hospitali Madonna della Pietà, S. Antonin, Spirito Sancto i *Ospedale degli Incurabili*.⁶³

U uskoj je svezi s darivanjem mletačkih karitativnih ustanova i ostavljanje dijela imovine siromašnim žiteljima predjela i župe doseljenikova obitavanja. Namjena takvih legata najčešće se izriče uobičajenim formulama *pro pauperes Christi, per poveri della mia contrada, pro piis causis, per poveri bisognosi, per poveri prixonati* i slično. Siromašnim, napuštenim i bolesnim “Kristovim siromasima” ostavlja se manja novčana svota, poneki predmet iz pokretne imovine te ponekad, ukoliko oporučitelj nema bližih članova obitelji, znatniji imetak odnosno njegova cjelokupna imovina. U oporučnim zavještanjima barskih patricija primjere imovinom većih darovnica bilježimo u nekoliko slučajeva. Tako Sergio Turturosi, svećenik pri mletačkom samostanu S. Maria della Misericordia, dariva siromasima (neimenovanim) mletačkoga hospitala S. Lazzaro tri dukata, dočim pet dukata izrijeком namjenjuje *Agiusuti* – bolesnoj štíćenici pri istoj karitativnoj ustanovi. Isti oporučitelj u svojem se posljednjem iskazu prisjeća i “loših čini” učinjenih tijekom životnoga puta – za otkup svih takvih grijeha Turturosi osam dukata namjenjuje siromasima Padove i Mletaka.⁶⁴ Sveukupna imovina, odnosno njezin pretežit dio dariva se najsiromašnijim sugrađanima u nekoliko sljedećih oporuka barskih patricija. Tako Juraj Damjanov, barski patricij i upravitelj hospitala S. Giovanni Battista, ustanove koja se ponajprije brinula za socijalno najugroženije mletačke stanovnike, “svu svoju imovinu, pokretnu i nepokretnu, sadašnju i ubuduće stečenu”, posljednjim iskazom

⁶² Catarina filia ser Marini de Antibaro: Dimitto Scuole fornariorum 50 ducati. Dimitto Scuole S. Severis et S. Francisci ducatum unum per cadauna scuola (ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.); Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari, consorte Zuane Maria Bergamascho: Item lasso alla Scuola del Santissimo Sacramento della mia contrada a S. Provolo ducati 3 (NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.).

⁶³ Primjerice: Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro: Item dimitto hospedale S. Antonin ducatos 4. Item dimitto hospedale Pietatis ducatos 4 (ASV, NT, b. 77., br. 240., 4. IX. 1492.); Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste: Item dimitto alios ducatos tries hospedali infantium pietatis Venetie (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.); Iohannes filius condam ser Petri de Antibaro: Lasso al hospedal della Pietà de Venezia ducati 25 per il maridar de una putta del detto hospedal la qual debbia ellezar per la ditta madre mia. Residuum ... lasso alla sopradetta donna Maria mia carissima madre et commissaria alla qual raccomando l'anima mia, ma in caso che lei morisse avanti da mi voio che de li detti miei beni il residuo sia da ducati 50 al hospedal dell'Incurabili et Spirito Sancto de Venezia per l'anima mia (NT, b. 125., br. 428., 8. XI. 1531.); Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari: Lasso al hospedal delli Incurabili ducati doi (NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.).

⁶⁴ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

volje poklanja *pauperibus Christi*, a Marijeta, kći pokojnoga barskog patricija Rafaela, određuje da izvršitelji oporuke nakon smrti njezina sina Cezara (prvotno glavnog nasljednika) svu njezinu imovinu raspodijele *per l'amor de Dio a poveri per l'anima mia*.⁶⁵ Naposljetku, dojmljiva je novčana svota koju “Kristovim siromasima” dariva državni službenik pri mletačkoj magistraturi za žito – barski patricij Marin Todorov. Njegov kapital od iznimnih 3000 dukata izvršitelji oporuke trebaju raspodijeliti *per amor Dio in questo modo: tre volte all'anno in questa contrada et in altro loco dove parerà alli miei commissarii – un terzo cioè de Nadal, un terzo de Pasqua et uno dalla Sensa*.⁶⁶

Duhovne osobe (svećenici, klerici, redovnici) imale su iznimnu ulogu u svim oblicima vjerskog života barskih iseljenika. Veze s lokalnim klerom i redovništvom održavale su se kako tijekom svečanijih iskazivanja pobožnosti (čini krštenja, vjenčanja, pokopa; učešće u procesijama, nazočenje svečanim blagdanskim obredima i sl.), tako i u sklopu svakodnevnog vjerskog života (prisustvovanje uobičajenom bogoslužju). U oporukama mletačkih žitelja, te tako i pripadnika barskih patricija, vrlo je čest spomen obnašatelja pojedinih vjerskih službi u tamošnjim crkvama i samostanima. Duhovne osobe spominju se kao izvršitelji njegove posljednje volje, kao svjedoci prilikom potpisivanja oporuke te kao obdarenici dijelom opručiteljeve imovine. Pri tome treba naglasiti kako je ponajprije riječ o svećenicima i redovnicima koji svoju vjersku službu obnašaju u nekoj od crkvenih ustanova predjela Castello, mjesta najintenzivnijeg naseljavanja Barana.⁶⁷ Taj nam podatak, uzevši u obzir prethodno navedene podatke, dodatno svjedoči o iznimnoj vezanosti barskih iseljenika uz Katoličku crkvu i njezine ustanove.

Tijekom prošlosti vodeća ustanova okupljanja i očuvanja domovinske svijesti iseljenih Hrvata u Mlecima bila je bratimska udruga posvećena sv. Jurju i Tripunu. Osnovana 1451. g. kao središnje mjesto okupljanja iseljenika s mletačkih prekojadranskih stečevina, bratovština je uskoro prerasla u udrugu iseljenika sa sveukupnog onodobnog

⁶⁵ ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.; NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.

⁶⁶ ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.

⁶⁷ Primjerice: Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibarò: In quo quidem meo testamento volo et ordino meos fidedignos commissarios venerabilem virum dominum presbiterum Victorem Paninsacho, plebanum sancti Ieremie, dominum presbiterum Donatum, plebanum sancti Felicis, presbiterum Nicolaum de Papo sanctorum Apostolorum et ser Marcum, priorem sancti Laçari. Item dimitto Margarete ordinis tercii sancti Francisci, que habet filiam monialem in loco sancti Angeli de Muriano, ducatos quatuor. Item dimitto domino presbitero Victori, plebano predicto et commissario, et ser Marco, commissariis meis, ducatos quinque pro quolibet. Item dimitto domino presbitero Donato, plebano, et domino presbitero Nicolao, predictis etiam commissariis meis, ducatos octo pro quolibet (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibarò: Item relinquo sorori Thomasine monialis ad Crucem a Zudecca duo facioli et tres libras parvorum. Testes: presbiter Franceschus presbiterus ecclesie S. Trinitatis et presbiter Marcus de Marchia (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Maria fiola del quondam ser Raphail de Antivari et relicta ser Alvise Scarpa: Voglio siano miei commissarii et de questo testamento executori missier prete Marco Balchigaro canonico de Castello et il piovan de S. Zuane Bragola ... (NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.); Catarina filia ser Marini de Antibarò et relicta Morizii Saba: Testes: presbiter Bernardinus capellanus ecclesie S. Francesci et presbiter Johannes de confinio S. Antonio (NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.).

hrvatskog etničkog prostora. Razmatranje oblika povezanosti hrvatskih iseljenika s tom udrugom stoga je istovremeno pokazatelj uključenosti naših iseljenika u osnovne sadržaje vjerskog i društvenog života u Mlecima, ali i nepobitno svjedočanstvo o postojanju nacionalnog identiteta “Skjavuna” od Slavonije i Bosne do Boke kotorske i Bara.⁶⁸ Udio Barana u hrvatskoj bratimskoj udruzi zabilježen je raznovrsnim i vrelima dobro dokumentiranim podatcima. Već podatak kako je upravo Baranin Ivan Krstitelj Bianchi, sin Anastazija, godine 1572. prepisao u katastik bratovštine temeljne dokumente vezane za njezinu povijest,⁶⁹ najavljuje zapaženu i od historiografije nedovoljno vrednovanu ulogu ove skupine iseljenika u hrvatskoj bratovštini. Razdoblje XVI. stoljeća značajno je za barske veze s bratovštinom i po njihovu udjelu u najvišim tijelima uprave. Tada se kao predstojnici (*guardian grande*, *gastald*) bilježe Barani Nikola Pavlov (1531.) i svjećar Krsto Marinov (1560. i 1567.).⁷⁰ U istome stoljeću bilježimo i konkretne veze iseljenih barskih patricija s hrvatskom nacionalnom udrugom. Tako oporučnim iskazom načinjenim 1523. godine *ser* Juraj Damjanov, prior hospitalia S. Giovanni Battista i jedan od tada imućnijih i društvenim statusom uglednijih barskih patricija, iskazuje želju da se njegovo tijelo sahrani u crkvi sv. Ivana od Hrama (S. Giovanni del Tempio, S. Zuanne dei Furlani), do 1551. godine sjedištu hrvatske bratimske udruge. Pri posljednjem ispraćaju sudjelovat će i predstavnici drugih uglednih mletačkih bratimskih udruga (primjerice, članovi “Velike bratovštine” S. Marco, kao i bratimi Scuole S. Francesco della Vigna i S. Ursula), a bratimi hrvatske bratovštine (*Scuola S. Georgii*) dužni su tada za spas oporučiteljeve duše upaliti dvije velike voštanice (težine od po tri libre) te za troškove grobnice utrošiti jedan dukat. Kako se upravo tada djelovalo na osamostaljenju hrvatskoga bratimskog sjedišta i izgradnji vlastitoga zdanja, neovisnoga o crkvi Reda ivanovaca, imućni i ugledni Baranin dariva svojoj zavičajno-nacionalnoj udruzi dva dukata za troškove gradnje (*pro fabrica*).⁷¹ Grobnice u crkvi S. Giovanni del Tempio

⁶⁸ O bratovštini sv. Jurja i Tripuna postoji opsežna literatura. Vidi podrobnije: Niko LUKOVIĆ, Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorda i Tripuna u Mlecima, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 4., Kotor, 1957., str. 33–43; Guido PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964. (dalje: G. PEROCCO, 1964.); ISTI, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984.; L. ČORALIĆ, Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika, *CCP*, god. XVIII., br. 34., Zagreb, 1994., str. 79–98; ISTA, Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 27., Zagreb, 1994., str. 43–57; ISTA, “Scuola della nation di Schiavoni” – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, *Povijesni prilozi*, god. 18., Zagreb, 1999., str. 53–88; L. ČORALIĆ, 2001., str. 215–262. Brojne priloge o povijesti i umjetničkoj baštini bratovštine sadrži redovita godišnja publikacija *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, koja od 1966. godine izlazi u Mlecima.

⁶⁹ Tullio VALLERY, “La Fraternitate overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon”. Note e appunti per una cronistoria, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 5., Venezia, 1972., str. 4.–5.; L. ČORALIĆ, 2001., str. 26.

⁷⁰ G. PEROCCO, 1964., str. 233; Elenco dei Guardian Grandi dall’epoca della fondazione della Scuola, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 32/1, Venezia, 1997., str. 40–41.

⁷¹ ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.

pripadale su hrvatskoj nacionalnoj udruzi i nakon njezina formalnog osamostaljenja i preseljenja u vlastito bratimsko sjedište (1551. godine). Otuda činjenica da i nakon te godine nemali broj hrvatskih iseljenika svojim oporučnim iskazima odabire bratimske grobnice u istoj crkvi za svoje posljednje počivalište. Takav je primjer, ujedno i još jedno posvjedočenje povezanosti barskih patricija s hrvatskom bratovštinom, sadržan u oporučnom spisu Nikoloze, kćeri pokojnoga *ser* Pavla iz Bara, u Mlecima supruge Giovannija Marije iz Bergama, vrtlara u službi benediktinskih redovnica samostana S. Zaccaria u predjelu Castello.⁷²

Sveukupno promatrajući, legat barskih patricija mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama možemo držati – uzevši u obzir relativno mali uzorak oporuka - vrlo brojnim. Barski patriciji, elitni društveni sloj svojega zavičajnog iseljeničtva, u gradu na lagunama bili su u cijelosti prilagođeni novoj domovini. Sačuvavši tradiciju i nasljeđe zavičaja, privrženost vjerskim običajima i blisku povezanost s Katoličkom crkvom, ovi su iseljenici, poput svojih drugih sugrađana, u Mlecima nastavljali učestale veze s crkvenim ustanovama i duhovnim osobama. Iskazi iz oporučnih spisa, bogati i rječiti sukladno njihovim imovnim mogućnostima, stoga su nam, uz neizravan prilog poznavanju njihove gospodarske snage i djelovanja u novoj sredini, vrijedan i zoran pokazatelj nekadašnje vjerske usmjerenosti, ali i kulturnih dosega grada koji je tada bio prevažna mletačka stečevina na istočnoj obali Jadrana.

Prisjećanje na zavičaj: legati barskih patricija članovima obitelji i crkvenim ustanovama u domovini

Hrvatski iseljenici, te tako i pripadnici barske iseljeničke skupine, nisu odlaskom u novu sredinu prekidali komunikaciju s rodnim krajem. Oporuke iseljenih Barana, a o tome nam vrela nedvojbeno svjedoče, prepune su podataka o darivanju pojedinaca, članova obitelji i rodbine te poglavito duhovnih osoba i crkvenih ustanova u zavičaju. Barski patriciji po toj se sastavnici također uklapaju u zajednicu svojih sunarodnjaka te su nam njihovi oporučni navodi dodatna potvrda neprekinutosti povezanosti i upućenosti dijela iseljenika sa zavičajem, ali i vrijedno vrelo za poznavanje ondašnje kulturne baštine grada Bara i Barske nadbiskupije. Nadalje, mletačka građa koju ovdje razmatramo dopunsko je i – držimo – vrijedno saznanje koje, iako posrednim putem, osvjetljava crkvenu povijest grada Bara u predosmanlijsko doba.

Najviše podataka sadrži kronološkim slijedom prva nađena oporuka jednog barskog iseljenika – svećenika Sergija Turturosija iz 1390. godine.⁷³ Obdarujući u iskazu svoje posljednje volje i brojne crkvene ustanove i duhovne osobe u Mlecima, Turturosi – kada je

⁷² Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari, consorte Zuane Maria Bergamascho, hortolan delle reverende monache de S. Zacharia, casa nella contrada di S. Provolto: ... et il mio corpo sij sepeleido a S. Zuane di Furlani cum habito della Madonna (ASV, NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.).

⁷³ Na Turturosijevu oporuku i njezin sadržaj, ponajprije glede važnosti za utvrđivanje sakralnih zdanja u Baru, upozorio je njemački znanstvenik O. J. SCHMITT, nav. dj., str. 139.

riječ o njegovu zavičaju – najprije spominje Kaptol stolne crkve sv. Jurja⁷⁴ u Baru te tamošnjim kanonicima dariva jedan svoj brevijar koji se od strane sadašnjeg i budućih nadbiskupa ne smije prodati, založiti niti na bilo koji drugi način otuđiti, već isključivo mora služiti za liturgijsku uporabu u središnjoj barskoj crkvi. Istim kanonicima ostavlja dvadeset dukata, namijenjenih za različite gradnje (*fabrica*) i uređenja stolne crkve i sjedišta kaptola te svoje zemljišne posjede (vinograde, maslinike), smještene na različitim barskim lokacijama. Svakoj od četiriju barskih crkava – sv. Gabrijela, sv. Luke, sv. Marije Magdalene i sv. Nikole – ostavlja po jedno crkveno ruho u vrijednosti od tri dukata. Prvoj spomenutoj crkvi (sv. Gabrijela) dariva i vinograd i posjed nasaden maslinama. Za iskupljenje *pro male ablatis* barski svećenik ostavlja dvadeset dukata koji neka se razdijele u Baru, dok za mise zadušnice u rodnom gradu namjenjuje deset dukata. Manju svotu od samo jednog dukata dariva barskim remetama (pustinjacima) Sv. Jakova. Nadalje, nekoliko je pojedinaca, svećenika i svjetovnih osoba nastanjenih u Baru, kojima ovaj imućni svećenik namjenjuje dio svoje imovine. Žuri (*Zhure*), udovici barskog kancelara Pavla, daruje jedan dukat, a svojim nećacima – barskim svećenicima Dominiku i Petru – ostavlja kuću u Baru i dio svojega crkvenoga ruha. Nećak Dominik ujedno je, uz barskog arhidakona Vita, izvršitelj onoga dijela oporuke koji se odnosi na Sergijeve barske posjede i pokretnu imovinu.⁷⁵

Pretežit dio oporuke drugog iseljenog barskog svećenika i patricija – Ivana Ruzzija – također se odnosi na članove obitelji i crkvene ustanove u domovini. Navodeći, kako je prethodno spomenuto, kako je inventar njegovih zavičajnih dobara načinjen u Baru rukom njegova nećaka Ivana pokojnoga Šimuna *de Romasio*, Ruzzi izriječom navodi da je glavni nasljednik njegove sveukupne imovine, “kako one u Mlecima, tako i one u Baru”, njegov brat Dimitrije, tada stanovnik grada Bara. Nadalje, u istoj se oporuci bilježe i obdaruju barske crkvene ustanove. Tako se barskoj zbrojnoj crkvi sv. Petra⁷⁶ ostavlja osam dukata za izradbu jednog kaleža, a za potrebe gradnje sjedišta Barske nadbiskupije⁷⁷ (*fabrice Archiepiscopatu Antybarensi*) dariva šest malih lira.⁷⁸

Posebno vrijedne podatke o posjedima u zavičaju, ali i o nekdašnjim barskim lokalitetima i sakralnim zdanjima, nalazimo u oporučnom spisu Ivana Summe pokojnoga

⁷⁴ O barskoj katedrali sv. Jurja podrobnije vidi: Đ. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 9–20; S. MARKOVIĆ, 1998., str. 211–213; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 211–218; T. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 237.

⁷⁵ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

⁷⁶ O crkvi sv. Petra u Baru usporedi: I. MARKOVIĆ, nav. dj., str. 120; S. ČIRKOVIĆ i dr., nav. dj., str. 24; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 79.

⁷⁷ Sjedište nadbiskupije nalazilo se pored katedrale. Riječ je o velikoj kasnosrednjovjekovnoj palači, građenoj i dograđivanoj od XIV. do XVI. stoljeća. Podrobnije vidi: Đ. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 20–21; D. ĐURAŠEVIĆ-MILIĆ, Kasnosrednjovjekovne palate u Kotoru i Baru, *Istorijski zapisi*, god. LX., knj. 4., Titograd, 1987., str. 91–92; S. MARKOVIĆ, 1998., str. 212–213.

⁷⁸ Presbiter Iohannis Ruzzi condam ser Marini de Antybaro mansionarius in ecclesia S. Pietro de Castello: Item dimitto fabrice Archiepiscopatu Antybarensi libras 6 parvorum. Item ordinavit quod per fratrem suam Laurentium heredem edificantur unum calice pretij ducatos 8 et datur ecclesie S. Petri de Antybaro pro anima sua (ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.).

Pola, odvjетка ugledne plemićke obitelji podrijetlom iz sjeverne Albanije. I sam vjerojatno dvostruki izbjeglica, čija se albanska obitelj pod osmanlijskim presizanjima sklonila u Bar te potom neki od ogranaka iselio u Mletke, Ivan Summa u svojoj se oporuci gotovo isključivo obazire na svoje posjede u barskom kraju. Najveći dio posjeda (*campi, horti*) dariva nećaku Franji, sinu njegova rođaka Jurja. Izrijeком se bilježe *campi posti in Antivari*: prvi graniči s posjedima crkve svetih Petra i Marcelina i posjedima nasljednika pokojnog svećenika *Dominika di Conti*; drugi je smješten u naselju Tomba izvan gradskih zidina Starog Bara (*apresso il ponte grande*) i graniči s Ivanovim rođakom Jurjem Bratošem, dočim je treći posjed kraj lokaliteta *Dresach* (Držak), a graniči s *loco chiamato in Cao de Francetina et el confin de San Urban*. Nadalje, u barskom su se distriktu nalazili i drugi Summini zemljišni posjedi, također oporučnom željom namijenjeni njegovu nećaku Franji. Riječ je o vrtovima smještenim *sotto Consier* i *sopra la becharia*. Vrijedan je, za povijest topografije onodobnog barskog distrikta, i podatak o smještaju sljedećeg Summinog terena. Riječ je o zemljištu *in Prievoi* (vjerojatno s istočne strane barskog distrikta, prema oblasti Mrkojevića), smještenom između dviju općinskih cesta (*fra due strade comune*), od kojih jedna *va a Senteri*, a druga *a Schurti* (Škurta – lokalitet na granici između barskoga distrikta i oblasti Mrkojevića). Susjedna zemljišta toga terena drže ugledna benediktinska opatija sv. Marije Ratačke, kao i *heredi de Piero Chosugar et li heredi de Nicolo Cepsich et Zorzi Peterssa*. To imanje, kao i prethodna, Summa poklanja pozlataru Franji, uz dopuštenje da dio stečevina može darovati kćeri Katarini kao miraz.⁷⁹ Vrijedno je, naposljetku, napomenuti da se na mjestu koje odgovara opisu Summinih posjeda i danas nalazi lokalitet zvan Sumina, smješten iznad mjesta Zaljevo. Možemo pretpostaviti kako je upravo riječ o lokalitetu koji je ime dobio po negdašnjim zemljišnim posjedima obitelji Summa. Oporuka Ivana Summe riznica je podataka koji se odnose na negdašnju barsku toponomastiku. Zahvaljujući iznimno detaljnim opisima smještaja svojih zavičajnih posjeda, saznajemo za postojanje dviju, do sada u historiografiji nepoznatih barskih crkava – sv. Petra i Marcelina i sv. Urbana i za rasprostranjenost imanja tada zasigurno najuglednije opatije Barske nadbiskupije – ratačkog benediktinskog samostana sv. Marije.

Oporuke barskih iseljenika bogato su svjedočanstvo o njihovim neprekinutim sponama s domovinom. Iako najčešće trajno iseljeni i prilagođeni novom životnom svakodnevlju svoje druge domovine, Barani nisu prekidali veze sa zavičajem. Podatci o njihovim posjedima i članovima obitelji u Baru i njegovoj okolini dodatno nam, neizravno, kazuju i o njihovim djelatnostima, gospodarskim mogućnostima i načinu života u vrijeme prije iseljavanja. Nadalje, učestala darivanja barskih crkvenih ustanova i tamošnjih duhovnih osoba vrijedno su dodatno saznanje o premalo znanoj povijesti barske Crkve i njezinih zdanja, ali i o kulturnim težnjama i visokoj razini uljudbe vjernika s prostora Barske nadbiskupije. Ujedno se ovim navodima potvrđuje i otprije

⁷⁹ ASV, NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.

izrečena konstatacija o iznimnoj ulozi Katoličke crkve u svakodnevnom životu Barana – kako iseljenika, tako i onih koji svoj zavičaj nisu nikada trajno napuštali.

Književni pregaoci i diplomatski predstavnici – tragom znamenitijih barskih patricija u Mlecima

Bar se u doba uključenosti u mletačke prekojadranske posjede ubrajao među važnija uporišta Privredre Republike u ovom dijelu istočne jadranske obale. Brojnost stanovništva, opstojanje brojnih patricijskih obitelji i povoljni preduvjeti za gospodarski razvoj svakako su, sve do vremena osmanlijskih prodora i pretvaranja Bara u mletačku vojno-obrambenu predstražu, bili temeljni čimbenici koji su pridonosili i bogatom kulturnom životu grada. O tome nam je, zbog nesačuvanosti negdašnje barske pismohrane, danas dostupno premalo konkretnih podataka. Ipak, uvid u postojeća saznanja historiografije te neobjavljena arhivska vrela iz drugih pismohrana ukazuju – makar i nedovoljno cjelovito – na više zapaženih Barana koji su u vremenu svojega djelovanja imali važnu društvenu i kulturnu ulogu, a svojom komunikacijom s ostalim dalmatinskim i talijanskim središtima pridonosili uljudbenom napretku matične sredine. Barski patriciji, privremeno iseljeni i djelatni u Mlecima – jednom od središnjih odredišta negdašnje dijaspore matičnoga grada – zasigurno su u kontekstu ove problematike imali posebno vrijednu i istraživačke pozornosti zapaženu ulogu.

U prijestolnicu Serenissime brojni su barski patriciji odlazili privremeno, ponajprije radi obavljanja diplomatske službe ili poslanstava za zavičajni grad i zajednicu ili – o čemu za sada raspoložemo s malo konkretnih saznanja – iz kulturnih odnosno umjetničkih pobuda.

Kada je riječ o potonjim razlozima odnosno motivaciji, zasigurno najzapaženije ime jest barski patricij i zapaženi hrvatski humanist XVI. stoljeća – Antun Prokulijan, odvjetak jednog od najzapaženijih barskih patricijskih rodova u srednjem i ranom novom vijeku. Njegovi boravci u Mlecima, motivirani ponajprije objavljivanjem njegovih djela u mletačkim tiskarama, zapažena su i svakako još uvijek nedovoljno proučena sastavnica barsko-mletačkih kulturnih veza i prožimanja. Satkana od pretežita života u drugim sredinama, sudbina Antona Prokulijana nalik je životnome putu brojnih njegovih sugrađana toga vremena. U posljednjim desetljećima barske mletačke opstojnosti Prokulijan trajno napušta rodni grad te kao kneževski kancelar obnaša službu u dalmatinskim gradovima Splitu (1557.–1563.) i Šibeniku (1564.–1566.). Dalmatinskoj i hrvatskoj humanističkoj literaturi Prokulijan je dao izniman prinos svojim govorom održanim 1558. u splitskom gradskom vijeću. Govor je izrečen u čast splitskoga kneza Giovannija Battiste Calbija, a tiskan je u Mlecima 1567. godine pod naslovom *Oratione al clarissimo m. Giovan Battista Calbo degnissimo rettor, et alla magnifica comunità di Spalato, detta da Antonio Proculiano cancelliero di essa comunità*.⁸⁰ Djelo, pisano

⁸⁰ Š. LJUBIĆ, *Commissiones*, sv. III., str. 197–238. Dva primjerka Prokulijanova govora čuvaju se u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Zbirka rijetkosti, R II F – 8° – 1652 i R II F – 8° – 124.

kićenim stilom i jezikom, karakterističnim za izričaj onovremenih humanista, slavi grad Split, Dalmaciju i njihovo žiteljstvo, posebno kazuje o monumentalnosti Dioklecijanove palače (donoseći povjesničarima umjetnosti posebno dragocjene podatke o sada više nepostojećim spomenicima), a hrvatskoga pjesnika Marka Marulića naziva »kršćanskim i splitskim Vergilijem«. Drugi i znatno kraći Prokulijanov govor (*Un altra oratione del medesimo detta nel Consiglio di Spalato*) posvećen je don Cesareu della Marra. Govor je napisan 1564. godine i odnosi se na Prokulijanovo objašnjenje splitskoj komuni u svezi s napuštanjem mjesta kancelara u tom gradu i prihvaćanja iste službe u Šibeniku. Kao i prethodni, i ovaj je Prokulijanov govor tiskan u Mlecima 1567. godine.

Antun Prokulijan zasigurno je imao učestale veze s talijanskim, posebice mletačkim humanističkim krugom.⁸¹ Pouzdano znamo da u Mlecima boravi 1569. godine te od tamo upućuje pismo papi Piju V. (1566.–1572.) kojim znamenitog šibenskog erudita, crkvenog dostojanstvenika i diplomata Antuna Vrančića (1504.–1573.) preporučuje za čast kardinala.⁸² Podatak da se Antun Prokulijan izravno obraća papi Piju V., preporučujući mu tada jednog od najistaknutijih i najslavnijih Hrvata, posvjedočuje o iznimnom ugledu barskog humanističkog pisca. Vrsnim latinskim stilom Prokulijan izrijekom navodi *da je Vrančić za kršćanstvo toliko zasluga stekao te bi doista zaslužio da od Rima bude nagrađen kardinalstvom. Tim bi se od strane rimske stolice zadovoljilo ne samo katoličkom svijetu, nego navlastito narodu dalmatinskomu...*⁸³

Jedna od neprijeporno važnih sastavnica iz prisutnosti Barana u Mlecima odnosi se na privremen, ali značenjem uvijek zapažen boravak barskih poslanika, "oratora" barske komune i zastupnika motrišta grada i njegovih žitelja pred mletačkim Senatom i drugim vodećim državnim magistraturama. Ponajprije je riječ o barskim patricijima koji u ime grada iznose – često u iznimno važnim i prijelomnim povijesnim okolnostima (priznavanje mletačkoga vrhovništva, ratna događanja i neposredna opasnost od

Potonji primjerak privezan je uz djelo *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation* (Georgio Wernhero auctore), Viennae, 1522.

⁸¹ O Prokulijanovim vezama s uglednim mletačkim humanistima svjedoči i činjenica da svoj prvi govor, posvećen splitskom knezu Giovanniju Battisti Calbiju, barski pisac preporučuje velikom kancelaru Mletačke Republike – Giovanniju Francescu Ottoboneu.

⁸² László SZALAY – Gusztáv WENZEL (prir.), *Verancsics Antal, magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái*, sv. 9, Monumenta Hungariae Historica – Scriptores, sv. 20, Pest, 1870., str. 277–278.

⁸³ O Antunu Prokulijanu i njegovu djelu vidi detaljnije: Š. LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara, 1856., str. 262; Grga NOVAK, *Povijest Splita*, sv. II., Split, 1961., str. 67; Cvito FISKOVIĆ, Naše urbanističko naslijeđe na Jadranu, *Zbornik Društva inženjera i tehničara*, Split, 1958., str. 50; Đ. BOŠKOVIĆ, 1962., str. 305; Ivica MLIVONČIĆ, *Pape i Hrvati*, Zagreb, 1993., str. 81; Marina MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, Proculijanov govor splitskoj općini 1558. i njegovo značenje za kulturno-povijesna i filološka istraživanja, *Kulturna baština*, god. X., br. 15., Split, 1984., str. 96–101; S. MARKOVIĆ, 1995., str. 38; Juraj KOČJANIĆ, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998.², str. 66; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 124; T. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 275. Najpotpuniju studiju o životu i stvaranju Antuna Prokulijana napisao je Savo MARKOVIĆ, Humanista Antun Prokulijan iz Bara, *Matica. Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu Matice crnogorske*, god. V., sv. 20., Podgorica, 2004., str. 329–384.

osmanlijskih napada i sl.) – zahtjeve, mišljenja, prijedloge i molbe barske komune mletačkoj središnjici. U sačuvanim spisima imena barskih poslanika nisu redovito navedena, ali – u konkretnim slučajevima kojima raspolažemo – redovito je riječ o istaknutijim Baranima, odvjetcima gradskoga patricijata. Prvi takav primjer bilježimo 1406. godine. Tada se u mletačkom Senatu utvrđuju uvjeti prema kojima Bar priznaje vrhovništvo Republike Sv. Marka. Ugovor s Baranima sklopio je Marin Caravello, zapovjednik mletačkoga Zaljeva (*Golfo*). U ime barske komune u Mlecima su prisutni kao *oratores – fra Bartolomeo de Scutari, nobiles viri Nicolaus de Pasiquo et Siega de...*, a njihovi su se zahtjevi poglavito odnosili na priznanje statusa mletačkog građanstva za Barane, obvezu Mlečana da ni u kojoj prigodi ne ustupaju onedavno novostečeni grad, poštivanje gradskoga statuta, plaće gradskih službenika, ovlasti Barske nadbiskupije i sl.⁸⁴ Slični su zahtjevi od strane barske komune izloženi mletačkom Senatu 7. VI. 1443. godine, u vrijeme početka treće etape barske povijesti pod mletačkom upravom. Tada su, kao zastupnici zavičajne komune, izrijeком spomenuti barski plemići Marko Boris i Stjepan Ragi.⁸⁵ U prvoj polovini XVI. st. bilježimo više odlazaka barskih izaslanstava u Mletke. Na samom početku stoljeća (1501.) u Mletke u više navrata odlazi barski patricij Stjepan Prodi,⁸⁶ dočim 1503. mletačkim magistraturama barski poslanici (kojima izvor ne navodi imena) izlažu teško stanje grada glede opskrbe žitom i nedostatka dovoljnog vojnog ljudstva u utvrdi.⁸⁷

Nepotpuna su saznanja u kojoj je mjeri mletačka vlast uspijevala udovoljiti zahtjevima barskih poslanika. Iako su povremeno iz središnjice u Bar bila upućivana dodatna novčana sredstva namjenjena jačanju vojno-obrambene spremnosti grada, a plaćeničke postrojbe dodatno pojačavane novim ljudstvom, Bar je 1571. godine osvajaču s Istoka izručen bez otpora. Da li je mletačka vlast mogla učiniti više na obrani grada, svoje posljednje predstraže prema osmanlijskim stečevinama na ovome dijelu istočnoga Jadrana, pitanje je na koje možemo pokušati odgovarati tek s pretpostavkama.

⁸⁴ Š. LJUBIĆ, *Listine*, sv. V., str. 81–84.

⁸⁵ Cesare Agostino LEVI, *Venezia e il Montenegro*, Venezia, 1896., str. 45–59, str. 48; Gligor STANOJEVIĆ, *Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara 1443.*, *Istorijski časopis*, knj. 6., Beograd, 1956., str. 207–213.

⁸⁶ ASV, Consiglio dei Dieci, Lettere rettori ai capi, b. 274.: Antivari (1500.–1565.), br. 42., 43., 45.; I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, nav. dj., knj. V., str. 120; ISTI, nav. dj., knj. VI., str. 186, 203.

⁸⁷ S. ČIRKOVIĆ i dr., nav. dj., str. 40–41. Godine 1537., neposredno nakon izbivanja novog mletačkoturskog rata, barsko izaslanstvo u Mlecima ponovo razlaže potrebitost učinkovitije obrane grada. Tom je prigodom Baru odobreno tri stotine dukata namijenjenih poboljšanju fortifikacija (S. ČIRKOVIĆ i dr., nav. dj., str. 41).

Zaključak

Tijekom srednjovjekovnoga doba barske povijesti tamošnje su patricijske obitelji imale iznimno važnu ulogu u svekolikom društvenom, gospodarskom, kulturnom i crkvenom životu svoga grada. Podatke o barskom patricijatu i njegovim zaslužnim odvjetcima dosadašnja je historiografija ponajprije bilježila na osnovi spoznaja iz Baru nedalekih, kotorskih i dubrovačkih pismohrana. U ovom radu, tragom opsežne građe o barskim iseljenicima u Mlecima u kasnom srednjem i ranom novom vijeku, pokušala sam prikazati temeljne odrednice koje se odnose na migracije i djelovanje odvjetaka barskih patricijskih obitelji (kako onih koje su u historiografiji bile poznate, tako i onih koje nikada nisu bile ubilježene kao barski patricijat) u mletačkom iseljensktvu, na njihov sveukupan doprinos barskoj (te time) i hrvatskoj zajednici, ali i – na ovaj posredan način – ukazati na neke manje poznate i obrađivane barske obitelji i njihove članove. Na osnovi iščitavanja i raščlambe gradiva pohranjenog u središnjoj mletačkoj državnoj pismohrani (Archivio di Stato di Venezia) očito je, prema brojnim sastavnicama, kako je taj društvenim statusom i ugledom elitni dio barskoga iseljensktva, u cijelosti činio sastavni dio hrvatske iseljensktke zajednice. Vremenski okvir njihova iseljavanja, ubilježbe i spominjanja u mletačkim vrelima (ponajprije od sredine XV. do sredine XVI. stoljeća), mjesta njihova obitavanja (istočni gradski predjel Castello), izrazita usmjerenost na Katoličku crkvu i tamošnje vjerske ustanove i duhovne osobe, kao i brojni konkretni primjeri povezanosti s hrvatskim iseljensktvom i njihovom nacionalnom bratimskom udrugom sv. Jurja i Tripuna temeljni su pokazatelji koji ovu skupinu barskih iseljenika, iako brojčano neveliku, zasigurno svrstavaju u sveukupni korpus negdašnje barske i hrvatske dijaspore. Barski patriciji u Mlecima, nadalje, bili su odvjetci uglednih zavičajnih obitelji (Boris, Prokulijan, Ruzzi, Samueli i dr.), koje su u javnom životu svojega grada stoljećima imale iznimno značenje. Njihov društveni ugled i imovne mogućnosti, u pravilu veće od drugih iseljenika prosječnoga imovnoga statusa, davali su im posebno mjesto među iseljensktvom, pridonoseći ujedno sveukupnoj priznatosti i cijenjenosti barske i hrvatske zajednice u gradu na lagunama. Barski su patriciji predosmanlijskoga vremena, možemo naposljetku zaključiti, nepobitno važna sastavnica iz povijesti toga grada, ali i jedna od dalmatinsko-mletačkih poveznica koja zavrjeđuje veću pozornost i učinkovitije istraživačke rezultate hrvatskih proučavatelja.

PRILOG: Popis oporuka barskih patricija u Mlecima (kronološkim slijedom)⁸⁸

1. Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.)
2. Agnesina uxor ser Dimitrio d'Antivari de S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 337., br. 53., 7. V. 1440.)
3. Iohannes de Antibaro (filio) ser Brancus de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 910., br. 257., 16. I. 1478.)
4. Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro de confinio S. Proculi (ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.)
5. Presbiter Iohannis Ruzzi condam ser Marini de Antybaro mansionarius in ecclesia S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.)
6. Lena uxor ser Marci de Antibaro de confinio S. Canciani habitans in domo nobili viri Jacobi Michieli (ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.)
7. Franceschina vedova ser Nicolai de Antivaro habitator in S. Pantaleonis (ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.)
8. Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibaro samitarii, pizzocara ordine S. Francisci (ASV, NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.)
9. Iacobus Sosich detto Pellino condam ser Damiani de Antivari (ASV, NT, b. 43., br. 161., 8. IX. 1522.)
10. Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste in confinio S. Martini Venetie (ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.)
11. Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro in presentia habitans de contrada S. Maria Formosa Venetie (ASV, NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.)
12. Demetrius de Antibaro filius condam ser Georgii de confinio S. Jacobi de Lupio (ASV, NT, b. 776., br. 139., 1. I. 1529.)
13. Catarina filia ser Marini de Antibaro et relicta Morizii Saba fornarii in confinio S. Severi (ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.)
14. Ego Iohannes filius condam ser Petri de Antibaro de contrada S. Nicolai (ASV, NT, b. 125., br. 428., 8. XI. 1531.)
15. Maria fiola del quondam ser Raphail de Antivari et relicta ser Alvise Scarpa della contrada de S. Antonin (ASV, NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.)
16. Zuanne fo de Polo Summa d'Antivari, al presente del confin de S. Provolo, habitante in casa delle monache de S. Zacharia (ASV, NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.)
17. Nicolò d'Antivari condam ser Zuanne della contrada de S. Severo (ASV, NT, b. 297., br. 534., 27. VII. 1551.)
18. Marin fu fiol de ser Thodoro de Antivari fante all'offitio delle biave del confin de S. Antonin di Venetia (ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.)
19. Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari, consorte Zuane Maria Bergamascho, hortolan delle reverende monache de S. Zacharia, casa nella contrada di S. Provolo (ASV, NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.)

⁸⁸ U popisu su, uz temeljne podatke o oporučiteljici/oporučitelju, navedeni i podatci o signaturi dokumenta iz Državnog arhiva u Mlecima.

Lovorka ČORALIĆ: TRACING THE PATRICIANS OF BAR IN VENICE
(END OF 14th C. – 16th C.)

Summary

The central research interest of the article focuses on the exploration of the fundamental elements that are related to the process of migration and the activities of the patricians of Bar in Venice during the period from the end of the 14th century to the middle and the second half of the 16th century. On the basis of original material from the central Venice State Archive (Archivio di Stato di Venezia) the article describes the process (time frame) of their mention in documents and their activities in Venice, the manner they were registered in documents, the places where they lived in the parts of the city and its parishes, the forms of their professional activity and economic possibilities as well as their relations with the Venetian church institutions and church figures. Special attention is given to the reading and the analysis of the forms of the association of the Bar patrician immigrants with other members of the Bar immigrant community as well as with the Croatian diaspora in Venice as a whole. In addition, the frequent reference to homeland church institutions in the last wills of this part of the Bar immigrant community points to the high level of their economic standing, to their unbroken ties to their place of origin but also – in an indirect manner – it reveals a series of data from the cultural and the church history of Bar and the Bar archbishopric regarding which extant data in historiography is scarce. Finally, the concluding segment of the article emphasizes that, according to all fundamental features, many times confirmed in archival sources, the expatriate patricians of Bar were a constituent part of the Croatian trans-Adriatic diaspora in Venice.

Key words: Bar, Venice, Venetian Republic, Bar archbishopric, migration, patricians, 14th–16th C.

